

Fale Alea 'o Tonga

KO E MINITI 'O E

FEME'A'AKI

'A E HOU'EIKI

M MIPA

'O E

FALE ALEA 'O TONGA

FIKA	18
'AHO	Tu'apulelulu, 25 'Akosi 2016

Fai 'i Nuku'alofa

HOU'EIKI M MIPA 'O E FALE ALEA

'Eiki Sea Fale Alea

Lord Tu'ivakan

'Eiki Fakaafonganga N pele, Vahefonua Tongatapu

Hou'eiki Minisit Kapineta

'Eiki Pal mia

'Eiki Tokoni Pal mia

'Eiki Minisit Fonua, Ngaahi Koloa Fakaenatula

& Kau Tau 'a 'Ene 'Afi

'Eiki Minisit Pa'anga & Palani Fakafonua

'Eiki Minisita Ngaahi Ng ue Fakalotofonua

'Eiki Minisit Fefakatau'aki, Ngaahi Ng ue 'a e Kakai

& Polisi, Pil sone, Tamate Afi

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai & Tute

'Eiki Minisit Lao

'Eiki Minisita Ngoue, Me'atokoni, Ngaahi Vao'akau, Toutai

'Eiki Minisit ki he Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga

'Eiki Minisit Mo'ui

'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi & Takimamata

Samuela 'Akilisi P hiva
Siaosi Sovaleni.

Lord Ma'afu Tukuiaulahi
Dr. 'Aisake Valu Eke
Fe'ao Vakafu

Dr. P hiva Tu'i'onetoa
T vita Lavemaau
Sione Vuna Fa'otusia
S misi Taulangi Fakahau
Poasi Mataele Tei
Dr. Saia Ma'u Piukala
Semisi Lafu Kioa Sika

Hou'eiki Fakaafonganga N pele

Lord Tu'i' fitu

Lord Vaea

Lord Tu'ilakepa

Lord Tu'iha'angana

Lord Tu'iha'ateiho

Lord Nuku

Lord Fusitu'a

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Tongatapu

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Vava'u.

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 1 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele Fika 2 Ha'apai

'Eiki Fakaafonganga N pele 'Eua

'Eiki Fakaafonganga N pele Ongoni Niua

Kau Fakaafonganga Kakai

Fakaafonganga Fika 4 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 9 Tongatapu

Fakaafonganga Fika 12, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 13, Ha'apai

Fakaafonganga Fika 15, Vava'u

Fakaafonganga Fika 16, Vava'u

M teni Tapueluelu
Penisimani 'Epenisa Fifita
Vili Manuopangai Hingano
Veivosa *Light of Life* Taka
S miu Kuita Vaipulu
'Akosita Havili Lavulavu

FALE ALEA 'O TONGA

**'ASENITA FAKAANGAANGA FIKA 18/2016
FAKATAHA 'A E FALE ALEA 'O TONGA**

*'Aho Tu'apulelulu 25 'Aokosi, 2016
10.00am.*

HOKOHOKO 'O E NGAUE 'A E FALE ALEA

Fika 01	:	Lotu
Fika 02	:	Ui 'o e Hou'eiki Memipa 'o e Fale Alea
Fika 03	:	Me'a 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Fika 04	:	Fakamatala Fokotu'utu'u Ngaue Fakapa'anga – Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga – Fepueli 2016
Fika 05	:	Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 1 – 12/2016
Fika 06	:	<u>KOMITI KAKATO:</u>
		6.1 Lipooti Fakata'u Potungaue Tanaki Pa'anga Tukupau mo e Tute
		<u>6.2 Ngaahi Ngaue ke Lipooti ki Fale Alea ke Fakapapau'i:</u>
		<u>6.2.1 Lao Fakaangaanga:</u>
		(i) Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) ki he Pule'i 'o e Toutai 2016 (Fika 10/2016) – (ke 'ave ki he Komiti Lao)
		(ii) Lao Fakaangaanga (Fakatonutonu) (Fika 3) ki he Ngaue Fakapule'anga 2016 (Fika 11/2016) – (ke fakafoki)
		6.2.2 <u>Ngaahi Lipooti/Fakamatala Fakata'u:</u>

		<ul style="list-style-type: none"> (i) Lipooti Fakata‘u ‘a e Komisoni Fili 2015 (ii) Lipooti Fakata‘u ‘a e Poate Sino‘i Pa‘anga Malolo mei he Ngaue 2014/2015 (iii) Fakamatala Fakata‘u ‘a e ‘Ofisi ‘Atita Seniale ki he ta‘u 2014/2015 (iv) Fakamatala Fakata‘u Potungaue Ngoue, Me‘atokoni, Vaotata mo e Toutai 2014 (v) Fakamatala Fakata‘u Potungaue Fakamatala ‘Ea, Ma‘u‘anga Ivi, Ma‘u‘anga Fakamatala, Tokangaekina ‘o e Fakatamaki Fakanatula, ‘Atakai, Feliuliuaki ‘o e ‘Ea mo e Fetu‘utaki 2015. (vi) Potungaue Sitetisitika ‘o Tonga 2014 (vii) Potungaue Fefakatau‘aki, Takimamata & Ngaue ‘a e Kakai 2012, 2013 mo e 2014
		6.2.3 <u>Ngaahi Lipooti Folau:</u>
		<ul style="list-style-type: none"> (i) Lipooti Folau Fekau‘aki mo e Fakataukei ki he Ako Ngaue ki he Vakai Fakalukufua ki he Konivesio ‘a e Ngaahi Pule‘anga Fakatahataha ki he Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu (UNCAC) mo e Kautaha Fakamamanilahi ‘a e Hou‘eiki Fale Alea ki hono Fakafepaki‘i ‘a e Ta‘efaitotonu (GOPAC), fakataha mo e UNODC mo e NDP ‘i he malumalu ‘o e Poloseki ‘a e Ngaahi Pule‘anga Fakatahataha ki he Vahefonua Pasifiki fekau‘aki mo hono Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu (UN-PRAC). Nadi, Fisi ‘i he ‘aho 20 – 21 Siulai, 2015. (ii) Konifelenisi hono 16 ki hono Fakafepaki‘i ‘o e Ta‘efaitotonu, ‘aho 2 – 4 Sepitema, 2015 Putrajaya, Maleisia (iii) Fakataha ‘a e Hou‘eiki Fale Alea ‘o ‘Esia Tonga ke fakangata ‘a e Mali Kei Ta‘u Si‘i, ‘aho 25 Ma‘asi 2016, Kathmandu, Nepal (iv) Fakataha ki hono tali ‘o e ‘Asenita ki he Fakalalakaka ‘o e 2030, ‘aho 25 - 27 Sepitema 2015 mo e Fakataha Lahi hono 70 ‘a e Ngaahi Pule‘anga Fakatahataha, ‘aho 28 – 29 Sepitema, 2015 – Niu ‘Ioke, ‘Amelika (v) Konifelenisi ‘a e Hou‘eiki Memipa ‘o e Fale Alea fekau‘aki mo e Tupu Tokolahi mo e Fakalalakaka ‘i he teuteu atu ki he Fakataha G7 ISE-SHIMA, Tokyo, Siapani – ‘aho 26-27 ‘Epeleli, 2016 (vi) Konifelenisi Faka-Fale Alea Fakamamanilahi ne fokotu‘u ‘e he Kautaha Fengaue‘aki Faka-Fale Alea fekau‘aki mo e Pangike ‘a Mamani mo e IMF, Washington D.C, ‘Amelika ‘aho 10 – 12 ‘Epeleli, 2016

		<p>6.2.4 Fakamatala Pa'anga 'a e Pule'anga Tonga ki he ta'u 'oku ngata ki he 'aho 30 Sune 2015</p> <p>6.2.5 Lipooti Fika 01/2016: Komiti Tu'uma'u ki hono Fakafepaki'i 'o e Ta'efaitotonu</p>
		6.2.6 Lipooti 'A'ahi Faka-Fale Alea ki he Vahefonua Niuafou'
		6.2.7 Fakamatala Fokotu'utu'u Ngaue Fakapa'anga – Pangike Pule Fakafonua 'o Tonga, 'Aokosi 2015.
Fika 07	:	Ngaahi Me'a Makehe:
Fika 08	:	Kelesi

Fakahokohoko

Fale Alea ‘o Tonga.....	8
Lotu	8
Ui ‘a e Fale	8
Poaki.....	8
Me’a ‘a e Sea.....	8
Ke tokangaekina kau uesia faka’atamai taimi nau ‘at mei falemahaki	9
Mahu’inga femahino’aki ngaahi kupu fekau’aki taimi ‘at kau uesia faka’atamai	10
Fokotu’u ke m l l mu’a Fale Alea he uike kaha’u	10
Poupou ke tokangaekina ‘e he fonua ‘a kinautolu uesia faka’atamai	11
Taukave ‘oku tali ui e Pule’anga ki he Fale Alea	11
Taukave Pule’anga fai ‘enau kolé fou he Tohi Tu’utu’uni e Falé	11
Taukave totonu ke folau ha ni’ihi Kapineta pea nofo ha ni’ihi	12
Taukave kehekehe kupu 24 & 25 Tohi Tu’utu’uni Fale Alea.....	13
Taukave fu’u lahi m l l ‘a e Fale Alea	13
Fakam l ’ia tokoni fakafaito’o Siaina ki Vava’u 15	15
Fakah Siaina nau fie tokoni fakame’ang ue fakafaito’o ki Tonga	15
Ngaahi alea fakahoko mo ha faingamalie h koloa ki Siaina	16
P loti’i ‘o tali fokotu’u ke m l l ‘a e Fale Alea.....	16
Fakamatala Fokotu’u Ng ue Fakapa’anga Pangik Pule 2016.....	17
Fokotu’u Faka-Fale Alea fika 1/2016	18
Fokotu’u Tu’utu’uni Fika 2/2016.....	22
Fokotu’u Tu’utu’uni Fika 3/2016 fekau’aki mo ha sea ma’a e kakai fefine	22
Fokotu’u Faka-Fale Alea fika 4/2016	23
Fokotu’u Faka-Fale Alea fika 5/2016	24
Fokotu’u Faka-Fale Alea fika 6/2016	25
Fokotu’u Fika 7/2016:	26
Fokotu’u Faka-Fale Alea Fika 8/2016:	27
Fokotu’u Faka-Fale Alea Fika 9.....	27
Fokotu’u faka-Fale Alea fika 10/2016	28
Fokotu’u faka-Fale Alea Fika 11/2016.	29

Fokotu'u faka-Fale Alea fika 12/2016.	30
Kamata e polokalama ke tokonia kau feitama he <i>2pm</i>	31
Me'a 'a e Sea.....	32
Fehu'ia e lahi e tukuhau t naki Pule'anga mei he lolo	33
Tokanga ki hono sivi'i ngaahi pisinisi 'e he Pule'anga	33
Tali Pule'anga fekau'aki mo e hulu t naki pa'anga Pule'anga he 14/15	33
Tali Pule'anga kau pinisi hono sivi ke fakahu ange fakamatala pa'anga.....	34
Tukuhau 'a e Pule'anga he lolo ke tokoni fakalelei'i hala pule'anga	34
Kelesi.....	38
Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga	39

Fale Alea 'o Tonga

'Aho: Tu'apulelulu, 25 'Akosi 2016

Taimi: 1000-1010 Pongipongi

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá. (*Lord Tu'ivakan*)

(*Pea na'e me'a hake leva 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, Lord Tu'ivakan ki hono me'a'angá.*)

'Eiki Sea: K taki fai mai e lotu e 'Eiki.

Lotu

(*Na'e kau k toa 'a e Hou'eiki M mipá hono hiva'i 'a e Lotu e 'Eiki.*)

'Eiki Sea: M l k taki Kalake 'o fai mai 'etau tali uí.

Ui 'a e Fale

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki Minisit 'o e Kapinetí. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Hou'eiki N pele 'o 'Ene 'Afi kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí kae 'at ke fakahoko e ui 'o e Falé ki he pongipongi ni, 'aho Tu'apulelulu 25 'o 'Aokosi 2016. (Na'e fakahoko heni 'a e tali ui).

'Eiki Sea kole ke u toe fakaongo mu'a.

'Eiki Sea: M l .

Kalake T pile: 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Lalahi mo e Takimamatá, 'Eiki N pele Tu'ilakepa. 'Eiki Sea ko e ngata'anga tali ui ho Fale ki he pongipongi ni.

Poaki

Ko e 'Eiki Minisit ki he Ngaahi Ng ue Fakalotofonua 'oku kei hoko atu 'ene poaki folau pea peh ki he 'Eiki Minisit Mo'ui pea mo e 'Eiki Minisit F fakatau'akí. Ko kinautolu 'oku 'ikai ke tali honau uí ko e tui 'oku nau me'a t mui mai p . M l 'Eiki Sea.

Me'a 'a e Sea

'Eiki Sea: M l . Tapu mo e ' fio 'a e Tolu Taha'i 'Otua 'i hotau lotolotonga. Fakatapu foki ki he 'Ena 'Af fió Kingi Tupou VI kae 'uma' 'a e Ta'ahine Kuini, Kuini Nanasipau'u mo e fale 'o Ha'a Moheofo. Tapu foki ki he 'Eiki Pal mia kae 'uma' 'a e Tokoni Pal mia mo e Hou'eiki Kapineti. Fakatapu atu ki he Hou'eiki Fakafofonga N pele 'o e fonuá kae 'uma' e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí.

Tau fakafeta'i kotoa p ki he 'Otua Mafimafi 'i he'ene kei fakakoloa 'a kinautolu e mo'ui 'o tau a'usia 'aho faka'osi 'o e uike ko eni ng ue 'a e Falé. Pea 'oku, ko ena 'oku tuku atu p Hou'eiki

he'etau 'asenita. 'Oku, ka ki mu'a p na'e kole mai he Fakafofonga N pele fika 'uluaki 'o Tongatapu ke me'a mai.

Lord Vaea: Fakatapu atu ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea 'uma' e Hou'eiki 'o e Falé. Sea ko e fie fakahoha'asi p ho Fale ko hono 'uhinga he na'e 'i ai e ki'i tangata mei he v henga fika ono na'e m l l 'i he 'aho S paté. Ko e tafia eni 'i tahi Sea. Pea 'oku 'ikai ke to e ma'u e sino ia e tokotaha ko eni pea 'oku, kuo tuku ai p ia ai 'a e ngaahi ng ue ko ia.

Ko e me'a 'oku fai ki ai 'a e fakahoha'a Sea ko e tokotaha ko eni na'e maumau ...

<002>

Taimi: 1010-1020

Lord Vaea:'aupito mei honau 'api kae 'uma' foki 'a e lahi 'aupito 'a 'ene nofo ki he falemahakí, kae tautautefito ki he tafa'aki ko ia 'o Mapá Sea. Pea 'i he taimi lahi hono ta'ú'i he taimi ko na'e v mama'o ai mo honau 'apí, pea lahi 'ene nofo ki falemahaki. Na'e tu'unga ai 'a e v mama'o 'a e fakakaukau ko 'a e famili kae 'uma' 'a e tokotaha ni Sea. Pea na'e hoko ai 'a e pal palema 'i he anga 'enau nofo pea hoko mai 'o lele ai 'a e motu'a ia ko eni 'o hopo ki tahi pea 'oku pulia ai p he 'aho ni.

Ke tokangaekina kau uesia faka'atamai taimi nau 'at mei falemahaki

'Oku fai 'a e hoha'a lahi Sea, ko hono 'uhingá ko e kongá lahi 'o e kakai 'o e 'aho ni 'oku 'i he faleko ia 'o e falemahakí, p ko e fale ko ia 'o Mapa, ka 'oku fai a e tokanga lahi 'aupito he 'oku hulu 'aupito 'a e ngaahi fika ko eni 'o e kakai 'i he falemahaki, kae tautautefito ki he tu'unga ko 'oku 'i ai 'a kinautolu 'oku 'i he fale ko 'o Mapa. Pea 'oku tautautefito ki he tu'unga ko eni 'oku 'ikai ke vahevahe kinautolu, 'oku nofo fakataha p 'a e m tu'a tangata kae 'uma' 'a e kakai fefine.

Sea, 'oku 'i ai 'a e tokanga lahi ki ai pea na'e fai p 'a e malanga kimu'a 'i he Fale ni pea mo e kole ki he Pule'angá, ke toe fakalelei'i mo fakalahi 'a e tafa'aki ko eni. Pea 'oku 'i ai 'a e faka'amu 'a e motu'a ni Sea, ko hono 'uhingá he ko e taimi ko 'oku tukumai a e kakai ko eni kitu'a, pea fakahoko mai ke lave'i 'e he m tu'a ko 'o e Kosilió, tautautefito mei he 'api polisi kae 'uma' foki 'a e falemahaki, ke fai hano tokoni'i kinautolu Sea. 'Eiki Sea, tokoni'i kinautolu 'i he 'uhinga ko eni 'i he taimi 'oku nau t kehekehe ai pea mo honau 'api, 'e lava 'e he Kosilio 'o tokoni'i kinautolu, lava ke teuteu'i p fai hano fakanonga 'o e kakai ko eni. Ka ko e taimi ko 'oku nau taka ai, pea 'ikai ke nau ofi ki he falemahakí pea nau mama'o mei he 'api polisi pea 'ikai ke 'ilo ki ai 'a e koló, pea ko e me'a leva eni 'oku hokó Sea, kuo nau li'ekina kinautolu 'i honau sino ki tahi, 'aki p 'a e 'uhinga 'oku nau faingata'a'ia he toe foki mai ki he sosaieti.

'Oku 'i ai 'a e polokalama tu'o taha 'a e Kalapu Mailo 'oku fai pea 'oku fai 'i he m hina ni Sea, ko hono fafanga 'o e kakai ko eni 'oku li'ekina, kinautolu mei he OTA kae 'uma' foki ki he Va'a ko 'i Falemahaki. pea mo kinautolu 'oku li'ekina holo he hala 'i loto kolo ni, 'oku t naki kinautolu 'o fai hono fafanga 'i he uike ni p uike kaha'u Sea. Ko e polokalama ko eni 'oku ng ue fakataha ia pea mo e 'Eiki Minisit , kae 'uma' foki 'a e F f 'anga ko ia 'i kolo ni. 'Oku 'i ai 'a e faka'amu 'a e motu'a ni Sea, ki he kaha'u. Ka 'i ai ha kakai 'oku tukumai p mei he falemahaki. 'Oku mahino 'oku 'ikai ke lelei, ke fakahoko mai ki he Kosilio kae peh foki ki he

kau polisi, ke nau fakahoko mai. Ko e tokotaha ko eni 'oku foki atu ki he kolo, ko e 'uhingá ke tokanga'i kinautolu pea lava 'o fakapapau'i 'enau mo'ui pea kapau 'oku 'i ai ha'anau t kehekehe pea mo honau apí, 'e kei lava p 'o kaufaki'i kinautolu. Pea ko e taimi lahi 'oku nau mai ai 'o li'ekina kinautolu pea nau hoko atu 'o ma'u kava m l ohi pea nau a'u atu 'o fai 'a e ngaahi ng ue ta'efakalao pea nau maumau'i ai 'a e nofo pea me'a leva ia 'oku hokó, 'oku 'i ai 'a e tokolahi ia 'oku iku 'o hang ko e ki'i motu'a ko eni 'o lele ia 'o hopo ki tahi kae tautautefito ki he taimi 'oku kovi ai 'a e tahi, pea 'auhia ai p ia ai Sea.

Pea 'oku fai 'a e tokanga ki ai ko hono 'uhingá ki he kaha'u mo e faka'amu p ki he kau polisi kae 'uma' e falemahaki. Ka 'i ai ha kakai 'oku fakafoki peh mai ki he koló pea fakahoko mai ke mau lave'i 'e kimautolu he Kosilio pea tokoni'i he 'oku fa'a hanga 'e he ngaahi f mili ia 'o teketeke'i kinautolu Sea. 'Oku hang tokua ko ha luma pea peh 'oku 'ikai tuha mo taau mo honau f mili. Ko e fatongia ia 'o e koló mo e Kosilió pea mo e siasí ke tokanga'i 'a e kakai ko eni mo lehilehi'i kinautolu 'o fakafoki mai, he 'oku 'ikai ha feitu'u ke nau ma'u me'atokoni mei ai, mo ha feitu'u lelei ke nau mohe ki ai. Pea ko ia 'oku fai atu ai 'a e kolé ki he Fale 'eiki ni, ki he Hou'eiki 'o e Minisit , kae 'uma' ki he Pal mia ke fakahoko mai 'a e kakai ko eni ke mau 'inasi ai 'i he hoko hono tauhi 'oku mau lava 'o tokoni ki honau ngaahi 'api ke tauhi. Ko e fakahoha'a p ia Sea, m l 'aupito.

Mahu'inga femahino'aki ngaahi kupu fekau'aki taimi 'at kau uesia faka'atamai

'Eiki Sea: M l 'aupito 'Eiki N pele, pea ko u tui ko e palopalema eni kuo 'osi hoko p ia 'i he kuohili, kuo hoko ai 'a e mate mo e ngaahi me'a kehekehe p , 'o a'u ki he h ki he ngaahi fale, 'a kinautolu 'oku tuku mai mei he falemahaki mei he tafa'aki ko eni 'atamai. Kaekehe, mahalo ko e me'a p ke fakatokanga'i mo toe ki'i feng ue 'aki 'a e ngaahi Potung ue 'oku tonu ke nau feng ue 'aki, ke mahino kapau 'oku tuku mai 'a e fa'ahinga ko eni ki he sosaieti, ke fakapapau'i p 'oku fakatokanga'i kinautolu, kae 'oua 'e 'ai ke hoko ha ngaahi pal palema 'o hang ko eni na'e hokó. 'Eiki Minisit T naki Pa'anga.

Fokotu'u ke m l l mu'a Fale Alea he uike kaha'u

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: Tapu pea mo e 'Eiki Sea, fakatapu ki he 'Eiki Pal mia, pea ko u kole ke u h fanga atu he tala fakatapukakato kuo kamata 'aki 'a e Fale 'eiki ni 'i he pongipongi ni. Ko e tu'u fakahoha'a atu he pongipongi ni ko e fokotu'u mei he T pile 'a e Pule'anga, ko e 'uhingá kuo fai 'a e p talanoa pea mo e vakai ki he ngaahi ngafa fatongia ke fakah mai ki he Fale ni pea kuo 'osi 'a e ngaahi lao ko ia na'e fiema'u ke 'omai pea ko e 'u lao ko 'oku toe 'oku lolotonga fai 'a e ng ue ki ai 'a e Pule'anga he taimi ni. Pea ko e ngaahi L pooti Fakata'u 'Eiki Sea, 'oku te'eki ke maau mai mo ia ki he 2015-16, fakataha mo e tokolahi 'o e kau M mipa'e mama'o atu mei he Fale 'i he uike kaha'u. Ko ia 'oku 'oatu ai 'a e fokotu'u ki he Fale ni 'Eiki Sea, mo e kole ke tau ki'i m l l mu'a he uike kaha'u, kae tuku mai ha taimi ke hoko atu 'a e ng ue 'a e Pule'anga ki he ngaahi fatongia ko eni, kae toki fakah mai ki he Fale. M l 'aupito Sea.

'Eiki Sea: Ko u peh na'a ke fokotu'u mai eni 'aneafi 'Eiki Minisit ? 'Oku 'i ai ha me'a 'oku hoko? 'Eiki N pele me'a mai.

Poupou ke tokangaekina ‘e he fonua ‘a kinautolu uesia faka’atamai

Lord Fusitu’a: M 1 ‘Eiki Sea. Tapu mo e Feitu’u na pea tapu mo e Fale ‘eiki ni. Ko e tu’u p ‘a e motu’a ni ko e fakahoha’a ko e poupou ki he N pele Fika 1 ‘o Tongatapu. Na’e lave’i p ‘e he motu’a ni ‘a e me’a ko eni ‘i he *media* pea ‘oku ‘i ai ‘a e tokanga lahi ‘a e fonua ki ai. ‘Oku me’a ‘a e N pele hang ko e ‘Eiki Sea ‘o e K miti Kakato ‘i he K miti Fakasosiale pea na’e fai ‘a e fakama’ala’ala ‘a e va’a ko eni pea mo e ngaahi ‘u va’a kehekehe, pea ko e fale’i na’e ‘omai kia kinautolu ko e tefito’i palopalemá ko e m tu’a. ‘Oku foki kotoa ‘a e makatu’unga ko e fakapalangi ko e *responsibility* ki he m tu’a. ‘A ia ‘oku ou poupou lahi ki ai pea ‘oku tonu ke tokangaekina ‘e he fonua pea mo e kakai ‘o e fonua ni ‘a e me’a ko ia. ‘Oku ‘ikai ke tau fiema’u hatu foha p ‘ofefine ke hoko ha maaka ‘uli’uli peh ki hono hingoa pea hoko ko e luma ki he f mili. Ko ia ai, ko u poupou lahi ki he v henga ko eni mo e kotoa ‘o e fonua ke toe tokanga kina ‘e he m tu’a e me’a ko eni ki he kaha’u. Ko ia Sea, ko e anga p ‘a e poupou. M 1 .

‘Eiki Sea: M 1 . ‘Oku te’eki foki ke ‘osi hono ‘omai ‘a e ng ue ‘a e K miti. Neongo ‘oku ‘ikai ke ‘i heni hang ko e me’a ‘a e ‘Eiki Minisit ‘a e ngaahi lao, pea ko u tui kuo ‘osi lahi taimi ‘ noa a e ng ue pea kuo ‘osi fakatokanga atu p ki mu’a ke ‘omai ‘a e ngaahi lao ‘oku fiema’u ‘e he Pule’anga, ka koe’uhi na’a tau tutuku p ‘oku kei lele p ‘a e ngaahi K miti, ka ‘oku te’eki fakah mai pea ko u tui ‘oku ‘i ai ‘a e K miti kuo ‘osi ‘a e ngaahi me’a kae mahalo ‘e fakah mai ia ‘i he uike kaha’u. Na’a mou mea’i p na’a tau tutuku koe’uhi ko e fokotu’u mai p mei taumu’a koe’uhi ko e ngaahi katoanga ‘o e fonua. Kaekehe, kuo ‘osi fokotu’u mai p kae ‘uluaki me’a mai ‘a e ‘Eiki N pele, ka tau toki hoko atu.

Taukave ‘oku tali ui e Pule’anga ki he Fale Alea

Lord Vaea: Fakam 1 atu Sea ki he ma’u faingamalie hono ua. Ko ‘ete fie lave atu p ki he me’a mai ko ‘a e ‘Eiki Minisit ko ia ki he *Revenue* mo e Kasitomu pea mo e fokotu’u ko ia ke m 1 1 ‘a e Fale, ko hono ‘uhinga ‘oku nau me’a kinautolu Sea. ‘Oku tali ui ‘a e Pule’anga ki he Fale Sea, ‘oku ‘ikai ke tali ui ‘a e Fale ia ki he Pule’anga. Tali ui ‘a e Pule’anga ki he Falé. Ko e folau Sea...

‘Eiki Tokoni Pal mia: .Fakatonutonu!

‘Eiki Sea: Fakatonutonu! Me’a mai.

Taukave Pule’anga fai ‘enau kolé fou he Tohi Tu’utu’uni e Falé

‘Eiki Tokoni Pal mia: Sea, ‘oku ‘ikai ko e ...

<004>

Taimi: 1020-1030

‘Eiki Tokoni Pal mia : ... fekau’aki eni ia mo e tali ui, Sea. ‘Oku fakatatau pe eni ki he’etau Tohi Tu’utu’uni, Kupu 24, Sea, na’e fokotu’u atu aí. M 1 .

Taukave totonu ke folau ha ni'ihī Kapineti pea nofo ha ni'ihī

Lord Vaea : Sea, ko e folau 'oku 'ikai ke peh . Tau folau k toa he taimi e taha. Toki me'a hake p e Kau Minisit , 'o folau he taimi e taha. Folau atu ha toko 2, nofo ha toko 10. Folau e toko 2, nofo e toko 10. 'Oku ikai ke pau ke folau k toa e toko 12 he taimi e taha. Pea 'oku ou tokanga, Sea, ki he fai tu'utu'uni, mo e kole 'oku 'omai mei taumu'á, ko hono 'uhingá eni, Sea. 'Oku 'i ai e ng ue ia 'a e Falé 'oku fai, lolotonga 'enau me'á. Ka 'oku hang 'oku nau fakahoko maí, ke ta'ofi e ng ue 'a e Pule'angá, ta'ofi mo e me'a kotoa, he te mau mavahe mei motu ni, ka te mau toki foki mai. Sea, 'oku ou kole atu mu'a, ke fai ha feme'a'aki 'a e 'Eiki Kapinetí, ke lelei 'a e anga 'enau fokotu'utu'u he taimi te nau me'a ai, 'o fai honau fatongia 'i tu'apule'angá. Pea nau me'a lelei mai. 'Oku tau fai hotau fatongiá, 'i he Fale ni, pea 'oku 'ikai ke tuku. Pea kapau ko e ' tungá , Sea. Fai'aki p ha taimi, te u folau au, kole atu ke ki'i ta'ofi. Sea, 'oku ou 'ai atu e fakapotopotó, mo hotau ongoongó ki tu'apule'anga.

'Eiki Minisit Lao : Ki'i tokoni atu.

'Eiki Sea : Me'a mai.

'Eiki Minisit Lao : Sea, kole ke u h fanga. Ka u ki'i lau atu p au, koe'uhí ke mahino. 24. 'E toki lava p ke toloi 'a e Falé 'i ha tu'utu'uni 'a e Fale Aleá. Ko e 'uhinga ia e kole 'a e Pule'angá. M l .

Lord Vaea : Ko hono 'uhinga ia 'oku tau fie fakahoha'a aí, Sea. 'Ikai ko ha me'a fo'ou e me'a ia ki mulí. Me'a pe moutolu, kae tukuange e Falé ke fai hono fatongiá 'o hang na'a ke me'a 'aki 'aneafí, Sea. Ko e fatongiá e, na'a ke me'a mai 'aki 'aneafí, fai tu'utu'uni ki ai. 'Ikai ke loto ki ai e Hou'eiki Kapinetí, nau toe me'a hake he pongipongi ni, to e fai mai 'a e toe fakap mai ki he Feitu'una, ke toe ta'ofi. Ko e tu'o ua 'aki eni. Na'a ke 'osi me'a mai 'aneafí, 'ikai, hoko atu e ng ue 'a e Falé. Mou me'a kimoutolu pea mou me'a mai, 'e kei lele p 'a e ng ué. Pea 'oku ou kei tauhi ia, Sea. Ko e me'a ia ko ení, 'i hono toutou 'ohaké, hang eni ia 'oku fakalaloa'i ho'o me'a lelei mai mei taumu'á. 'O hang ia tokua 'oku 'ikai ke tuha mo taau ke fai e ng ué, taimi 'oku 'ikai ke mau me'a ai hení. Sea, 'oku ou kole atu, hoko atu 'etau ng ue ia 'a kitautolu, tuku p 'enau me'a ia 'anautolu, pea nau me'a.

Ko e Minisit ko , talu 'ene me'a he ta'u kuo 'osí. 'Ikai ke me'a mai ia. 'E 'osi e ta'u ni, 'ikai p ke me'a mai ia. Te'eki ai ke lava ke me'a mai 'a e Hou'eiki ia 'o e Kapinetí pe 'oku 'i f ? Ka ko 'eku 'uhinga atú. Mou me'a p ki lalo.

Lord Tu'iha'angana : Ke u tokoni atu ki he M mipa.

'Eiki Sea : Me'a mai.

Lord Tu'iha'angana : Tapu mo e Feitu'una, Sea, mo e Fale Alea 'o Tongá. 'Oku mo'oni p 'a e 'Eiki N pelé, ka ko e fokotu'u atu p 'e au, pea ke fakamahino p 'e koe ia. Ka ko e pongipongi ni 'oku kehe ia. Fokotu'u mai ia he Kupu 24 ke p loti, pea ko ia p .

'Eiki Sea : Ko ia, hang p ko e.. Me'a mai.

Lord Tu'ilakepa : Sea, ki'i faingam lie ke u h atu ai leva, pea ke toki aofangatuku mai e Feitu'u na, Sea. Ko u fakam l atu, 'Eiki Sea, he ma'u faingam lie, pea m l e ma'u faingam lie. 'Eiki Sea, 'oku mo'oni p e me'a 'oku me'a ki ai e Hou'eiki Minisita he Kupu 24. Ka 'i he hoko hifo e Kupu 25, - Kuo pau ki he 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá, ke ne toki fakapapau'i 'o kapau he 'ikai ma'u e *quorum*, 'Eiki Sea. H mai e Falé, 'osi e miniti e 15, 'oku te'eki ai p ke mai e Kau M mipá, pea toki taimi ia te tau ng ue'aki e Kupu 24. Tau fai tu'utu'uni, tau toloi he kuo 'ikai ke ma'u e *quorum*. Ko e me'a ko 'oku ongó, 'Eiki Sea.

M teni Tapueluelu : Fakatonutonu p , 'Eiki Sea, fakamolemole.

'Eiki Sea : Fakatonutonu.

Taukave kehekehe kupu 24 & 25 Tohi Tu'utu'uni Fale Alea

M teni Tapueluelu : 'Eiki Sea, 'oku kehekehe 'aupito 'a e kupu 24 mo e kupu 25. Ko e kupu 24 ia 'oku 'uhinga ia ke tu'utu'uni 'a e Fale Aleá ke toloi. Kupu 25 ia, kapau 'e 'ikai ke ma'u 'a e *quorum*, pe ko e 'ikai ke ma'u 'a e toko 13. Ko e fokotu'u atu ia ko ení ia, pe 'e ma'u pe 'ikai. 'Eiki Sea, ko e fokotu'ú ia. Fakataua ki he Kupu 80 mo e 24. " 'Oku ngofua ke fokotu'u ngutu atu, pea 'oku 'at ke toloi 'a e Fale Aleá 'i he tu'utu'uni 'a e Fale Aleá," Sea. Pea ko e 'uhinga ia 'a e fokotu'ú, ke fai ha p loti. 'Oku poupu atu e t pile ia ko ení. Kuo fuoloa 'emau savea'i mo fakakaukau'i 'a e kaveinga pelepelengesi ko ení, pea 'oku 'i ai e 'uhinga lelei ki ai, 'Eiki Sea, ke toloi, he 'oku 'i ai e ngaahi kaveinga 'oku pelepelengesi, pea 'oku mau poupu atu. M l Sea.

'Eiki Sea : M l .

Taukave fu'u lahi m l l 'a e Fale Alea

Lord Tu'ilakepa : Sea, kehekehe p foki. Kapau 'e kumi mai e minití, 'Eiki Sea, taimi na'a tau ng ue mai 'aki he Fale ni, ko e founa ia na'a tau ng ue mai 'akí, 'Eiki Sea. Ka kuo ha'u foki e to'u ia ko ení, mo 'enau faka'uhinga. Pea ko 'etau Tohi Tu'utu'uni 'oku tau feinga p ke tau v v ofi mo e ng ue'akí, 'Eiki Sea. Ka he 'ikai p ke tonu ia, 'Eiki Sea. A'u e ki he Tohi Tapú hono faka'uhinga'í, kei kehekehe p . 'E kei lahi p e fokotu'u siasí ia, he 'oku 'ikai tataua e faka'uhingá. Ka ko e 'oatu p , 'Eiki Sea, he koe'uhí, Hou'eiki, tau fakatokanga'i ange, fu'u lahi 'etau mal l , kae 'ai ha ng ue ke tau fai, 'o fakahú mai 'a e ngaahi Tohi Tu'utu'uni heni, mo e ngaahi *motion* 'a e kau M mipa. Pea 'oku ou kole p ki he Kau M mipa 'oku tau nofo heni, i Tonga ni. Mou me'a mai ke tau mai ke fai 'etau ng ue. Mou 'ilo'i ko e fu'u pa'anga, fu'u lahi hono teke. 'Ai ai foki mo 'eku folau mai 'aku he vaka 'oku heka e ni'ihí ko ení 'i he fatongiá. Ko nautolu na'a nau mamahi'i e tukuhau e fonuá, ke 'oua 'e ng ue hala 'aki. Fu'u lahi e me'a ko e m l l . Pea kuo hang te mau nofo leva 'o sio, 'oku fakapaalataha 'etau tu'utu'uní. 'Oku 'i ai e 'aho ia 'oku 'ave ki he ni'ihí, pea 'i ai e 'aho 'oku 'ikai. Tau 'ai ha ng ue, he 'oku lahi e ng ue. Pea 'oku 'ikai ke u tui au, Sea, ke tau m l l , pea fai e founa ko ia ko e 'o takai mai mei tu'a e m tiá, ke si'i t palasia e Pule'anga 'o e 'ahó. 'Oku ou tui, tau ng ue 'aki p e Fale Aleá e me'a ko 'oku mahinó, pea 'osí, pea tau 'osi. Pea 'oku mahino ki he Pule'angá 'a e me'a 'oku tonu ke fai.

Ko e me'a ko eni ke tau toloi, ko e tukuhau 'a e kakai e fonuá, 'oku fu'u lahilahi 'etau ng ue p 'usi'i, ng ue hala'aki e founa ko iá, 'Eiki Sea, ko e m l l . Fu'u lahi e m l l . Na'a mau kole atu ki he Feitu'u na ke tau 'a'ahi. Ta'ofi 'e he Feitu'u na e 'a'ahí.

‘Eiki Tokoni Pal mia : Fakatonutonu atu, Sea.

‘Eiki Sea : Fakatonutonu.

‘Eiki Tokoni Pal mia : Sea, ko e kolé ia ke ki’i toloi atu p he ‘oku ‘i ai e ngaahi ng ue ia ke fakahoko. Pea hang p ko na’e fakahoko atú, Sea. ‘Oku fiema’u ke me’a atu e Pal mia, mo muimui ai e kau Minisit , ki he fakataha ko eni ‘a e kau taki e Pasifikí, kae ‘uma’ e *General Assembly* ko ‘a e UN, ke tip siti ai ‘etau loto ki he *Paris Agreement*, pe ko e felotolotoi ko eni ki he alea fekau’aki mo e feliuliuaki e ‘eá, Sea. ‘Oku ‘ikai ke peh ia ‘oku m l l ai e Pule’angá, Sea. Neongo p e folau ‘a e kau Hou’eiki Minisit , ka ‘oku hoko atu p e ng ue ‘a e Pule’angá,, Sea. Ko hono fakahoko mai, peh ‘oku mau mal l , ‘ikai. Taimi tatau p , taimi ko eni ‘oku fai ai ‘etau ng ue hení. Kai ho’at , mo e efiafi, kei lele p e ng ue ‘a e Pule’angá, Sea. ‘Oku ‘ikai ko e peh ia ko e toloi ko eni ‘a e Falé., ‘e m l l ai e Pule’angá, Sea. M l .

‘Eiki Sea : Me’a mai.

Lord Tu’ilakepa : Fakamolemole p ki he Tokoni Pal miá. ‘Oku ‘osi mea’i p ‘e he Kau M mipa ia ‘oku kei lele p e ng ue ia ‘a e Pule’angá. He ‘ikai tu’u e ng ue ‘a e Pule’angá. Ka ko ‘etau faka’amú, ke ‘oua ‘e ng ue’aki e founga ko ‘ení, ‘a e lele ko ‘a e Falé. Na’e totonu ke fai e ngaahi folau ko , kaekehe ko e folau ia ko ení, na’e ‘osi mahino mai p ‘e fai mai he uike ko ‘ení. Ka ‘oku totonu ke fai ha’atau ng ue. Mea’i lelei ‘e he ‘Eiki Pal mia, ‘oku ke mea’i lelei p , ko e taimi folau lahitaha ‘a e Hou’eiki Minisit ‘oku tau nofo ‘o faingata’a’ia, koe’uhí ko e ki’i Minisit pe ‘e taha ‘oku me’a mai p , pea lele p e Falé ia. Pea neongo ‘etau s s lue he ‘aho ‘aneafí, ko eni talu ange e to’u Fale Alea toloi taha eni, mo e ‘ikai ke fai ha ng ue, ‘Eiki Sea. Lahi e ng ue ia tonu ke fai, ‘Eiki Sea, ka ‘oku ‘ikai ke ‘omai e ngaahi ng ue ko iá. ‘Omai ke tau lau e Lao. ‘Osi p e lau e Lao pea tuku hifo, pea tau toki toloi, ‘Eiki Sea, kae koloa ke tau fai ha ng ue, Sea. Lau e ngaahi *motion* ko eni ‘oku ‘omaí, mo e ngaahi *Resolution*. Ko ‘etau fatongiá ia. Pea hang ko e me’a ‘oku me’a ki ai e ‘Eiki N pele Fika 1 ‘o Vava’ú. Ka tau toloi ‘o tali atu ki ho’omou me’á, he ‘ikai folau kotoa ‘a e fo’i toko 12, Sea. Te nau me’a p heni. ‘E ‘i ai p e ni’ihi ‘e folau, pea ‘i ai e ni’ihi ‘e ‘i heni. Pea mo e me’a e taha. ‘Ai p mo ki’i fakasi’isi’i e folau. Si’i tangi mai e f nau ko eni e ‘ai sikolasipi he ki he ‘akapulu, ke ‘i ai p ha ki’i 50 percents ke tokoni ki he’enua folau, ‘ikai ke ma’u ia, ka tau folau p tautolu, a’u ki he Fale ni, ‘Eiki Sea, Ka ‘oku ou ‘oatu, ‘Eiki Sea, ‘a e mamahi’i e fonua, ‘oku totonu ke tau mamahi’i, ‘Eiki Sea.

M teni Tapueluelu : Fakatonutonu, Sea.

‘Eiki Sea : Fakatonutonu mai.

M teni Tapueluelu : Tapu mo e Feitu’u na, ‘Eiki Sea, mo e Hou’eiki e Fale Aleá. ‘Oku ‘ikai ko e Hou’eiki Minisit p ‘oku folau. ‘Oku kau ai mo e ni’ihi he t pile ko ení, ‘a e Kakaí, pea ‘oku kau ai mo e ni’ihi he t pile ko eni ‘a e Hou’eiki. Toko 2 ia ‘oku me’a e toko 1 ki *Vietnam*, me’a e taha ki Siaina.

Lord Tu’ilakepa : Sea, sai p mautolu ia he ‘oku folau t taaitaha, Sea. Pea ‘oku t taaitaha si’omou folau. Mou me’a atu ‘o ki’i m l l . Ko ‘etau tokanga p kitautolu he’emau fu’u nofo noa’ia ko ení, ‘Eiki Sea, ‘oku kei toko lahi p ‘i Tonga ni, ‘Eiki Sea. Ka ‘oku ou tuku atu ke

aofangatuku, he 'oku ou lave'i atu p , 'oku ke ma'u e laum lie lelei, pea 'e tonu ange p ho'o faka'uto'utá, 'Eiki Sea.

'Eiki Sea : Me'a mai e Fakafofonga 15, Vava'u.

Tapou mahu'inga hono talanoa'i lelei fokotu'u ke m l l e Fale

S miu Vaipulu : M l Sea. Kole ke tuku p 'a e fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi, 'Eiki Sea...

<006>

Taimi: 1030-1040

S miu Vaipulu: 'Ene tauhi lelei 'o tau a'usia 'a e 'aho ni. 'Eiki Sea, 'uluaki ko e kaveinga ko ia ke toloí. 'oku ou tui 'Eiki Sea ko 'etau felotoí p 'atautolu, sai p 'a e me'a kotoa ia. Pea ko e 'ai ko ia ke tukuaki'i ki h tukuaki'i ki hé, 'e l loa ange 'a e taimi ia ko ia 'oku tau fakamoleki ki he fek 'akí 'i he ng ue ko ia 'e fai 'i he lolotonga 'oka m l l . Ko ia Sea 'oku ou peh , tau talatalanoa lelei p , pea tau 'ai. 'Oku 'osi mahino ka p loti 'e m lohi 'a e faha'i ko he 'oku nau tokolahi. Ka ko 'etau felotoí 'oku mahu'inga ia.

Fakam l 'ia tokoni fakafaito'o Siaina ki Vava'u 15

'Eiki Sea pea 'oku ou fakam l atu ki he Feitu'u na 'i hono ma'u mai 'a e taimi 'o faka'at ai 'a e motu'a ni ke folau atu 'o fai 'a e sivi ko ia sivi mo'ui lelei, 'ikai ke 'i ai ha totongi 'e lave ai ki ai 'a e fonua. Na'e fua p ia 'e he *Ministry of Foreign Affairs* 'a Siainá Sea, 'a e sivi ko ia 'o e motu'a ni mo e folau. Ko e me'a p na'a ku toki totongi 'e au, ko 'eku *top up* 'eku tikité ki he *business class*, 'o a'u ko ia ki Siaina. Ko e me'a ko 'oku mahu'inga aí 'Eiki Sea, ko e me'a na'a ku tui ki aí, ko e ng ue ko e 'a 'etau f nau toket 'i Tonga ní, 'oku 'osi p seti 'e 100 p ia. Na'e vakai'i 'e he kau toket ko ia 'i Siainá, na'a nau peh , ko e *prescription* ko ia na'a ku ng ue'akí, na'a nau 'amanaki kinautolu ko e 'ai mei Nu'usila. 'Ikai ke nau lave'i 'e nautolu ia ko e 'ai p mei Tonga ni.

Fakah Siaina nau fie tokoni fakame'ang ue fakafaito'o ki Tonga

Pea ko e ' me'angaue ko na'e ng ue'akí, mahino ki he motu'a ni 'oku 'ikai ke ma'u ia 'e tautolu heni. Na'e fai leva 'a e kole 'Eiki Sea mo e alea mo e kau me'a ko eni mei Siainá, ha founa. He 'oku 'i ai 'a e ni'ihí 'e lava ke 'ava faka-falemahaki, 'i ai 'a e ni'ihí 'e 'ikai lava, ka 'e tokolahi ange 'a e 'ikai lavá, koe'uhi ko ha feinga 'o e mo'ui. Ke nau mai ki heni, 'o ng ue mo ako'i 'etau tamaikí, ki ha me'ang ue fo'ou ko ia 'oku ng ue'aki. Hang ko ení, ko e sivi mafú 'Eiki Sea, monitoa p 'e au ia, na'a ku nofo p au ia 'i h tele, pea peh mo e *blood pressure*. Na'e sivi p 'i hotele na'a ku kahoa holo p au 'a e m sini 'o 'ikai ke u tokoto au ia 'i falemahaki. Fiema'u 'a e me'ang ue peh . Ne a'u ki he ngaahi m sini ke vakai 'a e mafu mo e ' me'a kehekehe 'Eiki Sea, 'oku tonu ke lave ai hotau kakai.

'A ia ko e me'a p ia 'oku toe ia 'i he taimi ní 'Eiki Sea, ko ha felotoi 'a e Potung ue Mo'uí, pea mo kinautolu ke 'omai 'a e n unau ko ení ki heni, ke lava pea 'omai mo e ni'ihí ke ng ue'aki, mo ako'i 'etau f nau heni, ke nau lava tauhi 'a e me'ang ue ko iá mo tokoni ki hotau kakaí. 'Oku mahino 'aupito Sea hang ko e tafa'aki ko ia ki he nifó, na'a nau fakahoko atu 'e nautolú, ko e me'a na'a ku ma'u heni pea u mavahé, ko e sea ta'aki nifo 'e 5 'oku lolotonga maumau. 'A ia ko

e maumau ko iá, ko e poulu p ko 'i he tafa'aki. Lava p ia ke ma'u mai 'a e ' me'a ko iá, kongokonga mavahe p mei he me'ang ue Sea. Ka ko e me'a mahu'inga kiate aú, 'eku fakam l ki he Pule'anga Siainá, 'i he tokoni ko eni na'e fai 'o lava ai 'a e sivi ko eni mo e ng ue ke fakahoko.

Me'a ko ia na'e 'omaí, ko e ki'i fo'i t naki mai p 'eku fo'i'akaú, kae ng ue'aki p 'a e me'a ko ia na'e fai 'i Tonga ni. 'A ia kiate au ke mahino ki he kakai 'o e fonuá, 'oku t atu p 'a 'etau kau toket ia 'atautolu heni. Ko e taimi ko ia na'a ku tali ai ki hoku sivi 'Eiki Sea, na'a ku ng ue 'aonga 'aki ia.

Ngaahi alea fakahoko mo ha faingamalie h koloa ki Siaina

'Uluaki, ke vakai'i 'a e ngaahi tafa'aki 'e lava 'o fai ai 'a e toe feng ue'aki hang ko ia ko e limú, 'i hono vakai'i 'a e me'a 'oku lava ngaahi mei he limú pea fiema'u. 'A ia 'oku mahino leva 'oku lahi, 'a ia 'oku nau h nautolu ia mei K lea, Taileni mo Siapani. Ko e me'a ko ena na'a ku talaange kia kinautolu, 'oku sai ange hono 'oange mei Tonga ní, koe'uhi 'oku ma'a 'a e tahi ko ia 'o Tonga ní, pea lelei ia ki he fonuá. Pea peh foki 'Eiki Sea mo e kole ke lava 'o ta'etute mo ta'etax 'a e ' me'a tahi mei Tonga ni ki Siaina. 'A ia ko e me'a leva na'a nau fakahoko maí, fakah ange 'i he vaha'a 'o e *Friendship Assocation* 'a Tonga ní, pea mo e *province* takitaha 'i Siainá, pea peh mo 'etau *embassy*. Pea kuo 'osi fai leva mo e fetu'utaki 'o kole ki he 'Amipasitoá ke tokoni ki he tafa'aki ko ení, 'e lava leva ai 'o fai 'a e fefakatau'akí 'Eiki Sea. Ko ia 'oku 'oatu ai p 'a e fakam l 'Eiki Sea 'oku lava lelei ai p 'a e ' me'a ko ia, pea mahino hang ko e 'ufí. 'Oku fiema'u 'aupito ai 'oku sai 'i he fakamatata ko ia 'a e kau Siainá ki he kofuuá. 'A ia 'oku mahino leva 'oku lahi 'aupito 'aupito 'a e m ketí 'Eiki Sea, ko e koloa p ke ki'i tuku 'a e kava Tongá kae ki'i lahilahi 'a e 'alu ki 'utá, mo e 'alu ki tahi, ka tau sai kitautolu ia 'Eiki Sea 'oku lahi 'aupito p 'a e me'a,

Ko e taha foki 'Eiki Sea, hang ko e feinga ko ia 'i he ' takai. Na'e l unga ai 'a e 'Eiki N pele Fika 2 'o Vava'ú, ki he 'ai ko 'o e vaka 'one'one. Ko e vaka 'one'oné 'Eiki Sea, toe p 'a e 'aho 'e 5 pea fakalelei'i 'i he silipá, pea mavahe mai leva ia ki Tonga ni. 'Ikai ke toe 'i ai ha palopalema ki hotau ' mat tahi, 'i he tafa'aki ko iá 'Eiki Sea. Pea peh foki mo e ngaahi ng ue 'i fanga'uta mo Vava'u 'e lava ke fai 'e he vaka ko ení 'Eiki Sea 'i he taimi ko ia. Pea mo e vakapuná 'oku 'osi fakahoko ange p mo ia ki he Minisit Takimamatá, 'oku 'i ai 'a e ng ue ke tu'uaki atu 'a e fonua ni 'i Siaina, pea mo hanga atu ai ke sai ange 'a 'etau Takimamatá 'i he kaha'u. Ko e ki'i ongoongó p ia 'Eiki Sea.

Ka u foki mai p ki he 'etau *issue* ko ia 'oku fai ai 'etau feme'a'akí he taimi ni. 'Oku ou tui 'Eiki Sea, 'oku ou tui p ko e taha p 'o e kole ke toloí, ko e peh na'a fakah 'a e ' me'a 'oku ou fanongo mai p he leti 'oku 'ai ke fakah . Ka 'oku ou tui p ko 'etau feongoongoi p 'o talanoa ki ai 'Eiki Sea, 'oku 'i ai p hono taimi ke 'ai fakalelei ai, he 'oku tau 'i heni kotoa, 'e 'ikai ke fai ha lapa ia. 'E toki 'ai fakalelei p , koloa p ke tau felotoi ki ai, ke tau lelei. Hang ko e lau ko ia 'a e motu'a ko ia 'a Vaha'í *clean our between*, ke tau ma'a p , ma'a ki langi. M l 'Eiki Sea.

P loti'i 'o tali fokotu'u ke m l l 'a e Fale Alea

'Eiki Sea: M l hou'eiki, pea 'oku 'osi 'i ai 'a e fokotu'ú, ka ko e 'uhinga p , tukuatu ki homou laum lié mo ho'omou fakakaukau. 'Oku 'osi mahino p 'a e 'uhinga 'a e kolé ia, kae tukuatu p

ki he tau'at ina ho laum lié, 'a koe mo e tokotaha ko ia 'i 'olungá, ki he anga ho'o fakakaukaú mo ho'o tuí, pea ko ia 'oku ke tali 'a e fokotu'u kuo ...

<008>

Taimi: 1040-1050

'Eiki Sea: ... fokotu'u mai mei taumu'a, k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a Penisimani 'Epenisa Fifita, M teni Tapueluelu, Veivosa *Light of Life* Taka, 'Akosita Havili Lavulavu, 'Eiki Minisit Ngaahi Ng ue Lalahi pea mo e Takimamata, 'Eiki Minisit Ngoue, 'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai, 'Eiki Minisit Fonua, 'Eiki Tokoni Pal mia, 'Eiki Minisit Pa'anga, 'Eiki Minisit Lao, 'Eiki Minisit Ngaahi Kautaha Pisinisi 'a e Pule'anga. 'Eiki Sea 'oku loto ki ai 'a e toko 12.

'Eiki Sea: Ko ia 'oku 'ikai ke loto ki ai k taki 'o hiki ho nima.

Kalake T pile: 'Ikai ke loto ki ai 'a Vili Manu'opangai Faka'osiula Hingano, S miu Kuita Vaipulu, 'Eiki N pele Fusitu'a, 'Eiki N pele Tu'iha'angana, 'Eiki N pele Tu'iha'ateiho, 'Eiki N pele Nuku, 'Eiki N pele Tu'ilakepa, 'Eiki N pele Vaea, 'Eiki N pele Tu'i fitu. 'Ikai ke loto ki ai 'a e toko 9 'Eiki Sea.

'Eiki Sea: M 1 . Te u toki fakahoko atu e 'aho te mou toki foki mai ai ka tau hoko atu. Kalake, k taki 'o lau'i mai e Fakamatala Fokotu'u Ng ue Fakapa'anga Pangik Pule 2016.

Fakamatala Fokotu'u Ng ue Fakapa'anga Pangik Pule 2016

Kalake T pile: Tapu mo e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, 'Eiki Pal mia mo e Hou'eiki M mipa Kakato e Fale kae lau atu 'a e Tohi Fakamatala Fokotu'u Ng ue Fakapa'anga, Fepueli 2016 'i he Pangik Pule Fakafonua 'o Tonga.

'Aho 23 'o 'Aokosi 2016

Lord Tu'ivakan

'Eiki Sea, Fale Alea 'o Tonga

Fale Alea 'o Tonga

NUKU'ALOFA

Fekau'aki: Fakamatala Fokotu'utu'u Ng ue Fakapa'anga, Fepueli 2016 mei he Pangik Pule Fakafonua 'o Tonga.

'Oku ou faka'apa'apa ke fakah atu, fakah fakataha atu mo e tohi ni 'a e tatau 'e tolungofulu 'o e Fakamatala Fokotu'utu'u Ng ue Fakapa'anga 'a e Pangik Pule Fakafonua 'o Tonga, Fepueli 2016 'i he lea faka-Tonga mo e tatau 'e tolungofulu 'i he lea fakapilit nia ke feme'a'aki ki ai 'a e Hou'eiki 'o e Fale Alea 'o Tonga.

Faka'apa'apa atu,

'Aisake Valu Eke
('Eiki Minisit Pa'anga mo Palani Fakafonua)

'Eiki Sea: Ko ia Hou'eiki kole p ke 'osi, 'e tuku hifo ki he K miti Kakato ke 'osi e L pooti Tute pea hoko atu ki he Fakamatala Fokotu'utu'u ko ena 'a e Potung ue Pa'anga mei he Pangik Pule. Ko e Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 1, Kalake ko e ... Ko e, Hou'eiki ko e kole p ke, ko e lau p e ngaahi tefito'i fokotu'u pea tukupi p ia ki he K miti Kakato pea toki kole p ki he Fakafofonga Fika 16, Vava'u ke ne toki me'a mai 'o ... 'i he puipuitu'á koe'uh ka lau ia mahalo te tau toki 'osi ki 'apongipongi. Ko ia, me'a mai 'a e ... lau mai 'e Kalake.

Fokotu'u Faka-Fale Alea fika 1/2016

Kalake T pile: Fokotu'u Faka-Fale Alea, *Motion* 2016, Fika 1 'o e 2016.

'Aho 19 'o 'Aokosi 2016

Lord Tu'ivakan
'Eiki Sea Fale Alea 'o Tonga
NUKU'ALOFA.

'Eiki Sea,

'Oku ou faka'apa'apa mo kole ke fokotu'u atu 'a e Fokotu'u Faka-Fale Alea ko eni ke fai ha feme'a'aki ki ai 'i he Fale 'Eiki ni.

Kalake T pile: Tau hoko atu ki he peesi nima ki he tefito'o fokotu'u.

- 1) Ke hoa ng ue 'a e Pule'anga mo e kakai 'o Vava'u 16 'i ha fo'i ta'u 'e taha 'o kamata p 'i 'Aokosi 2016 ki 'Aokosi 2017, 'i hono vahevahe 'o e ngaahi ngafa fatongia ko 'eni ki he kongia ki he Pule'anga pea mo e kongia ki he kakai 'o Vava'u 16. Pea fa'u mo hono l pooti mo hono fakamatala ke l pooti ki he Fale Alea 'a e ola mo e ng ue kuo lava 'o fakahoko mo e ng ue 'oku kei toe ke fakahokó. Pea ke hoko ko ha ' poki fo'ou ki hono fakalele mo fakahoko ha fa'ahinga hoa ng ue fetokoni'aki pehe ni 'a e v henga fili pea mo e Pule'anga. Pea ke fai ha fetokoni'aki mo ha ng ue fakataha pehe ni kae lava ke si'i feau 'a e fiema'u vivili 'a e kakai 'o Vava'u 16.
- 2) Ko e fokotu'u ke fakafatongia'aki 'a e Pule'anga 'i he ngaahi me'a ko eni. Ko hono tuku mai mo faka'at 'e he Pule'anga 'enau ngaahi me'ang ue 'oku h 'i 'olunga 'i ha fo'i ta'u 'e taha ki he Kosilio Fakalalaka 'o Vava'u 16 ke nau fakahoko'aki 'a e ngaahi tanu hala Pule'anga ko eni.
- 3) Ke fakapa'anga 'e he Pule'anga 'a e fakalelei'i mo hono fakava'e 'a e ngaahi me'ang ue 'oku tu'u pea mo hono *maintenance* kakato ke malava ke ng ue lelei 'a e ngaahi me'a ng ue 'oku h 'i 'olunga pea toki tuku atu ki he Kosilio Fakalalaka 'a Vava'u 16. Pea ka 'osi leva 'a e ngaahi hala pule'anga 'o Vava'u 16, 'e hoko atu 'a e ng ue hala ki Vava'u 14 pea toki faka'osi ki Vava'u 15.

- 4) Ko hono supavaisa mo sivi 'a e ngaahi ng ue tanu hala ko 'eni 'oku mau kole ai heni 'a e tokoni mo e feng ue'aki 'a e Potung ue Savea 'i Vava'u pea peh foki mo e Pule Ng ue Hala 'i Vava'u 'enau tokoni ki hono sivi mo hono vakai'i e ng ue ke fakapapau'i 'oku 'i he tu'unga lelei mo ma'olunga taha. Pea ke fakahoko ia 'o fakatatau mo e Lao Tanu Hala Pule'anga.
- 5) Ko e me'a p ia 'oku kole mei he Pule'anga ke nau tokoni mai ai, pea ko ia p . Ko hono fakalele faka'aho e ng ue mo hono fokotu'utu'u 'e fakahoko p ia 'e he Kosilio Fakalalaka 'a Vava'u 16.
- 6) Fokotu'u ke fakafatongia'aki 'a e kakai 'o Vava'u 16 mo e Kosilio Fakalalaka 'a Vava'u 16 'aki 'a e ngaahi me'a ko 'eni.
 - i) Te mau me'a'ofa atu ki he Pule'anga 'a e maka k toa 'e fiema'u ke tanu k toa 'aki e ngaahi hala pule'anga kotoa p 'o Vava'u 16. Pea he 'ikai ke totongi ha maka 'e taha 'a ia ko e meimei p seti ia 'e 75 ki he ngaahi fakamole ki he tanu 'o ha Hala Pule'anga ko e fakatau maka. Pea 'i he'ene peh leva kuo 'osi malava e p seti ia 'e 75 'o e ngaahi fakamole kuo to'o 'i hono ta'etotongi e maka ke tanu'aki e hala. Pea toe p p seti 'e 25 ko e 'utu 'o e ngaahi m sini mo e totongi 'o e kau faka'uli. Pea ko 'ene 'osi ia. Tuku kehe 'a e valit .
 - ii) Te mau totongi mo e kau faka'uli ke nau vahe faka'aho pea mo hono fafanga kinautolu 'i he taimi 'e lele ai 'a e ng ue ni.
 - iii) Te mau toe 'utu 'a e ngaahi m sini mo e ngaahi me'ang ue k toa p lolotonga 'a e fakahoko 'a e ng ue ko eni.
 - iv) Te mau tokanga'i mo hono *maintenance* 'a e ngaahi me'ang ue faka'aho ke 'oua 'e maumau. Pea ke mau tokanga'i mo hono ngaahi mo *repair* ha me'a ng ue 'o kapau 'e hoko ha maumau ki ai.
 - v) Te mau fakahoko k toa 'a e ngaahi leipa ki he ngaahi hala, leipa ki hono t faka'ata'at 'a e ngaahi 'akau mo e ngaahi hala pule'anga kotoa p 'i he taimi 'oku fakahoko ai e ng ue.
 - vi) Kuo mau 'osi loto taha kotoa 'a e kau Pule Fakavahe mo e kau 'ofisakolo pea mo e kau taki lotu ke mau ng ue fakataha ki he ngaahi ng ue kotoa p ki he ngaahi Hala Pule'anga 'o Vava'u 16. Pea 'e malava ke tokoni heni 'a e pa'anga mei he v henga fili 'oku tokoni mai 'aki 'e he Fale Alea ki he ng ue ko 'eni pea ka nounou 'e toe malava p ke fai mo 'emau feinga pa'anga 'i Tonga ni mo tu'apule'anga ke fakakakato'aki e ngaahi hala ko 'eni.
 - vii) 'Oku mau fakafuofua 'e malava p ke 'osi kotoa e ng ue ko 'eni 'i loto he ta'u 'e taha 'o kapau he 'ikai ke lahi e 'uha pea toki hoko atu foki ki hono feinga'i e valit .
 - viii) 'Oku mau loto fiem lie ke fa'u ha l pooti fakakuata 'a e ola mo e lahi e ng ue kuo lava mo ia 'oku kei toe ke fakah mai ki he Kapineti pea mo e Fale Alea 'o kapau te nau fie ma'u pea peh foki mo hono ngaahi fakamatala fakapa'anga mo e ola 'o e ngaahi ng ue kuo lava.

'Eiki Sea ko e fokotu'u kapau 'e tali 'e he Fale mo e Pule'anga 'a e fokotu'u ni 'o hang ko ia kuo 'osi fakah atu 'i he puipuitu'a mo e fokotu'u, pea 'oku 'i ai e tui ta'etoeveiveia 'e malava ke fakahaofi heni ha pa'anga 'e lauilimiona mei he pa'anga 'a e Pule'anga 'aki p 'a e konga lahi 'o

e ngaahi fakamole ia 'oku fai p ia 'e he kakai 'o Vava'u 16 kae tautautefito ki hono 'omai ta'etotongi k toa e maka ke tanu k toa 'aki e ngaahi hala pule'anga kotoa p 'o Vava'u 16. Pea 'ikai ko ia p , ka kuo laum lie lelei mo m fana e kakai kotoa p 'o Vava'u 16 'o kau heni 'a e kau taki lotu ...

<009>

Taimi: 1050–1100

Kalake T pile: ... kotoa p 'o e ngaahi siasí pea peh ki he kau 'ofisakoló mo e ongo pule fakavahé, peh foki mo e kakai 'o Vava'u 16 'oku nau nofo mulí ka 'oku nau fu'u fie tokoni 'aupito mai ki he fo'i fakakaukau fo'ou ko 'eni kuo mau loto ke kamata'i 'i Vava'u ni. Pea ka 'osi 'a Vava'u 16 pea toki hoko atu ki Vava'u 14 pea toki faka'osi ki Vava'u 15 pea mo e faka'amu na'a malava ke kakato kotoa 'a e ngaahi hala pule'anga kotoa p 'o Vava'u 'i loto he ta'u 'e 3 ka hoko maí. Ko e konga p ena 'o e fokotu'u 'oku 'oatu tohí, pea mo ha ngaahi me'a kehe p te u toki t naki atu ki he'eku fokotu'ú 'i he taimi malangá. Pea 'oku mau kole ai heni 'Eiki Sea mo e Fale 'eiki ni, ke mou tali mu'a 'eku fokotu'u ni kae lava ke mau kamata leva hono fakahoko 'a e ng ue ni.

Faka'apa'apa atu

Fakamo'oni ki ai, 'Akosita H Lavulavu
Fakafofonga Fale Alea, Vava'u 16.

'Eiki Sea: M l Hou'eiki. Kole p ke tuku p ia ki he K miti Kakató ke toki me'a mai e Fakafofonga 16 hono fakama'ala'ala, toki fakalahi atu. 'Eiki Pal mia.

'Eiki Pal mia: Fakam l atu Sea. Tapu atu ki he Feitu'u na kae 'uma' e toenga e Hou'eikí. Ko e fokotu'u ko eni 'oku fai mai mei he Fakafofonga Fale Alea vahefonua Fika 16. 'Oku pou pou atu ki ai Sea pea ko u tui 'oku 'ikai ke to e fiema'u eni ke to e fai ha alea ki ai. Pou pou ki he fokotu'u ko eni pea tuku ange mu'a ki he Pule'angá ke mau vakai'i e ' me'a ng ue 'oku 'i Vava'u he taimi ni, kae tuku ke hoko atu e ng ue. Ko u fakam l ki ai 'i he fokotu'u mai ko eni pea ko u tui ko e tokoni lahi eni. 'Oku 'i ai p fu'u maka 'i Vava'u, lava ke ng ue'aki. Ko u tui ko e fatongia p Pule'angá ke vakai'i e ' misini ko eni 'i Vava'u he taimi ni ko e h e me'a 'oku ma'u ai he taimi ni pea hoko atu e ng ue. Kae tukuange mai mu'a ki he Minisit 'o e *Infrastructure* pea mo e Fakafofonga, mau kau atu ki ai hono pou pou'i e me'a ko eni ke fai mo kamata leva 'a e ng ue 'i Vava'u ke tanu e ngaahi halá hang ko e fokotu'utu'u ko eni. Ko ia ko u kole atu ke tau, kapau te tau hiki atu tautolu ki ha me'a kehe kae tukuange ke fai e...

Lord Tu'iha'angana: Sea ki'i tokoni p ki he 'Eiki Pal mia.

'Eiki Sea: Me'a mai.

Lord Tu'iha'angana: Ko e taha p ena ia e ngaahi fokotu'ú. Taha p ia, 'a e fekau'aki ko mo e ' me'a ng ue. To e 'i ai mo e ' fokotu'u kehe ia. 'Oku 'i ai e 11, ko e l p ena ia ka 'oku toe 11..

'Eiki Pal mia: 'Io, na'a ku 'uhinga atu p au ia k taki ...

Lord Tu'iha'angana: Ki he fo'i me'a p ko fekau'aki mo e me'a ng ue mo e hala. Ka 'oku to e 'i ai mo e fokotu'u kehe ia 'Eiki Pal mia. M 1 .

'Eiki Sea: Me'a mai 'Eiki N pele Fika 2 'o Vava'u.

Lord Tu'ilakepa: Tapu p mo e Feitu'u na 'Eiki Sea. Fakam 1 'Eiki Sea he ma'u faingam lie kau h fanga atu p he fakatapu kuo 'osi hono aofaki 'Eiki Sea. Ko e talu 'eku ng ue Fale Alea ko e toki ha'u eni ha *motion*, fokotu'u faka-Fale Alea vave 'aupito hono tali he 'Eiki Pal mia e 'aho ni. Tau anga maheni'aki foki ko hono 'omaí pea tuku hifo ki he Kapinetí ke to e fai hano ki'i fakama'ala'ala 'Eiki Sea. Ka ko u 'ohovale lahi he fu'u me'a vave 'a e 'Eiki Pal mia ki 'olunga 'o ne tali e fo'i me'a ko ení 'Eiki Sea.

'Eiki Pal mia: Sea fakamolemole atu ki he Feitu'u na, nau 'uhinga p au ki he tanu hala, kaekehe, fakamolemole atu, ai hoko atu e ' me'a ia ki ai.

'Eiki Sea: M 1 .

Lord Tu'ilakepa: 'Oku pau ma'u pe 'Eiki Pal mia ke ke ki'i me'a p fakalelei he ko e taki e Feitu'u na ka mau tokoni atu p . Ki'i 'i ai ha ki'i taimi he 'oku 'i ai e me'a 'oku fiema'u 'e he Fakafofonga ke ne to e fakama'ala'ala mai 'Eiki Sea. Pea ko e me'a ko u pou pou ai ki he Feitu'u na ke tuku hifo ki he K miti Kakato ke fai hono fakama'ala'ala. Ko e 'uhinga 'Eiki Sea he 'oku mahu'inga ke tau fanongo he ko e tokotaha fo'ou eni pea 'oku mahino ki ai 'a e founa ng ue 'a e Fale ni. Ko e 'aho 31 kuo 'osi, pau ke 'i heni k toa e ' *motion*. Ko e aofangatukú 'Eiki Sea 'oku ou ki'i tokanga ki aí. Kapau 'e tali 'e he Fale ni pea mou fai ha ng ue fakavavevave ke 'ai e me'a ko eni 'oku me'a ki ai e 'Eiki Pal mia. Ki'i fakatokanga'i ange p kapau 'oku peh , totonu ke liliu eni ia 'o *Resolution*. 'Osi p , pea fai leva. Ko e 'uhinga e me'a 'oku fakah mai he *motion*, 'atu ki he Pule'angá ke nau vakavakai fakalelei. He 'oku mea'i lelei p 'e he 'Eiki Minisit 'o e Ngaahi Ng ue, ko e ' me'a ng ue ko 'oku 'oatú 'oku 'at e tokotaha kotoa p ke n p te ne haea 'a e me'a ng ue ko ení. Ka ko eni foki ia ko e kole mai p , fakamaka nautolu pea te nau to e fai, 'Eiki Sea ka a'u ia ki ha taimi 'e fiema'u e kakaí, 'e fihia e ' me'ang ue. Ka ko u kole atu, tuku hifo p ki he K miti Kakató ke tau ...

'Eiki Sea: Ko ia 'Eiki N pele, ko e 'uhinga p ia koe'uhi ke 'ange ha faingamalie ki he Fakafofonga Fika 16 koe'uhi ke fakama'ala'ala mai e ngaahi, .. Tokoni mai 'Eua.

Lord Nuku: Ko e ki'i kole p 'Eiki Pal mia. Ko u fiefia lahi au he tali 'e he 'Eiki Pal mia 'a e kole ko ia 'a Vava'u 16. Ka koe'uhi foki 'oku ne tali p 'a e tanu halá. Ka ko u kole atú, ...

'Eiki Sea: Kapau 'e h mo ha kole 'a 'Eua he taimi ni 'oku sai.

Lord Nuku: .. ke ke fakapipiki atu p mu'a 'a 'Eua 'i mui he tanu halá p . He ko ena kuo, ko u pou pou au ki he tali ko ia 'e he 'Eiki Pal mia 'a Vava'u 16. Ka ko 'eku ki'i fakapipiki atu p 'a 'Eua 'i mui he 'oku ngali ofi ange 'a 'Eua ke 'uluaki ki'i peh ki ai toki peh ki Vava'u. Ko Vava'u ia 'e fuoloa e nofo ai 'a e me'á ko e kole p ...

Eiki Sea: ‘Oku sai Hou’eiki. Tuku hifo p koe ki lalo ki he K miti Kakató pea ke toki fakahoko ho’o kolé. Ka tau liliu ‘o **K miti Kakato**. Hou’eiki, ta ko ‘oku te’eki ke ‘osi e fokotu’ú. Mou k taki ‘o me’a hifo.

Fokotu’u Tu’utu’uni Fika 2/2016

Kalake T pile: Fokotu’u Fika 2/2016.

‘Aho 19 ‘Aokosi, 2016

Lord Tu’ivakan
‘Eiki Sea Fale Alea,
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

Ko u faka’apa’apa mo fakahoko atu ‘eku fokotu’u ki he Feitu’u na mo e Hou’eiki ‘o e Fale Alea ‘o Tonga.

Ko e fokotu’u ke tali ‘e he Fale Alea ke vahe’i ha pa’anga ‘e 8 miliona mei he pa’anga patiseti fakalahi ki he ta’u fakapa’anga 2016/2017. Ke ko e t naki atu ki he pa’anga ‘e 13 miliona kuo ‘osi ‘ave ki he Pangik Fakalalakaka ‘o Tonga ke tokoni ki he ngaahi n p seti ‘e 1 mo 4 ‘oku lolotonga fakahokó. Ka ko e fokotu’u ke vahe’i makehe ‘a e pa’anga ko eni ‘e 8 miliona ke n mei ai e kau ngoue vanilla mo e kau ngoue t kava tonga ‘i he vahefonua ‘Eua mo e vahefonua Vava’u p . Pea ko e fokotu’u ke pa’anga ‘e 2 miliona ki he kau ngoue ‘o ‘Eua pea 6 miliona ki he kau ngoue ‘o Vava’u. Ko hono ngaahi ‘uhinga ‘o e fokotu’ú mo hono to’oto’o kongokonga lalahí, te u ‘oatu ia ‘i he tohi fokotu’u ni pea mo ha’aku malanga te u toki fakahoko atu ‘i he taimi ‘e lau aí.

Eiki Sea: Hoko atu. Hoko p ke ‘osi.

Fokotu’u Tu’utu’uni Fika 3/2016 fekau’aki mo ha sea ma’a e kakai fefine

Kalake T pile: Fokotu’u Fika 3/2016

Lord Tu’ivakan
‘Eiki Sea Fale Alea ‘o Tonga
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou faka’apa’apa mo kole ke fokotu’u atu mu’a ‘a ‘eku fokotu’u atu mu’a ‘a ‘eku fokotu’u faka-Fale Alea ni ki ho Fale ‘eiki na ke fai ha feme’a’aki ki ai.

Fokotu’u

Ke vahe’i makehe ha ongo sea ‘e 2 ki he hou’eiki fefine ki he Fale Alea ‘o Tonga.

Ke vahe'i ha sea 'e 2 'o e hou'eiki fafine 'i he Fale Alea pea liliu mo e Konisit tone mo e Lao 'o e fili Fale Alea kae lava ke fakakau atu ki ai mo e fokotu'u ko eni pea mo hono fakaikiiki.

1. Ko e ongo sea ko eni ke fili 'a e sea 'e taha mei he v henga Tongatapu, mei he v henga fili 'e 10, ke fili mei ai ha fefine 'e toko 1 fakalukufua.
2. Ko e sea leva hono 2 e hou'eiki fafine ke fili ia fakalukufua mei he v henga fili 'o e ngaahi vahefonua ki tokelau mo 'Eua. 'A ia 'oku kau ki heni 'a e v henga fili Fika 11, 12, 13, 14, 15, 16 mo e 17. 'A ia 'oku kau heni 'a Niua mo Niua, Ha'apai, 'Eua mo Vava'u, ke fili fakak toa mei ai ha fefine 'e 1 ke ua'aki e fefine mei he v henga fili 'o Tongatapu.
3. Ke to e fakalahi'aki e tokolahi 'o e Fale Alea 'a e toko 2 ki he fakak toa ko e toko 28.
4. Ke 'at ki ha fefine p 'oku ta'u 21 ki 'olunga ke ne hoko ko ha fakafofonga. Pea 'e 'at p ki he hou'eiki fefine N pele p ko e hou'eiki fefine 'o e kaka'i ke nau kanititeiti ke nau fili Fale Alea.
5. 'I he taimi tatau 'oku kei 'at p ki ha fefine p 'oku ne fie hoko ko ha kanititeiti mei ha fa'ahinga v henga fili 'e 17 'i Tonga ni ke kau atu ki ai, 'o hang ko ia kuo faka'at 'e he lao 'i he lolotonga ni. Pea mo ha ngaahi me'a kehe p te u toki t naki atu ki ai 'i he'eku malanga'i 'eku fokotu'u ni.

Faka'apa'apa atu,

Fakamo'oni ki ai, 'Akosita Lavulavu, Fakafofonga Fale Alea ma'a Vava'u 16.

Fokotu'u Faka-Fale Alea fika 4/2016

Fokotu'u Fika 4

Lord Tu'ivakan
'Eiki Sea Fale Alea 'o Tonga
Nuku'alofa.

'Eiki Sea.

Ko u faka'apa'apa mo kole ki he Feitu'u na ke fokotu'u atu mu'a 'a 'eku fokotu'u faka-Fale Alea ni ki ho Fale 'eiki na ke fai ha feme'a'aki ki ai.

Fokotu'u

Ke fai ha feme'a'aki 'a e Fale Alea ki he pa'anga 'e 13 miliona p ofi ki ai na'e faka'at 'e he Pule'anga ke 'ave ki he Pangik Fakalalakala 'o Tonga ke toki n peseti 'e 1 mo peseti 'e 4 mei ai 'a e kau ngoue mo e ngaahi sekitoa fakatupu koloa 'a e fonua. Ko e fokotu'u leva ke fai hano monomono mo hano fakalelei'i 'a e founa vahevahe mo e founa 'oku lolotonga tali 'e he Pule'anga mo e pangik ke fakahoko'aki 'a e ngaahi kole n mo hono taimi ke t fakafoki ai 'a e n ko ia.

Ko e fokotu'u ke vahe'i ha 'inasi pau 'o e ngaahi vahefonua 'i tokelau, 'a Niua, Vava'u, Ha'apai mo 'Eua ke mahino honau 'inasi 'e 'at ke nau n mei ai e ngaahi vahefonua. Kae 'oua 'e 'ai

fakataha'i pehe'i p , he 'oku 'ai angé ia, 'oku meimei nofo kotoa p n ia 'i Tongatapu kae si'i faka'ofa 'a tahi ia.

Fokotu'u ke to e fakal loa atu 'a e taimi 'oku t fakafoki ai 'a e n ngoue mei he ta'u 'e 2 ki he ta'u 'e 4 ki he ngoue, kau t vanilla mo e kau t kava. Kae lava ke langa 'a e tu'unga faka'ekon mika 'o e ngaahi vahefonua ki tahí mo e kakai 'oku nau nofo aí.

'Eiki Sea: Tau m l l ai.

(Na'e m l l heni 'a e Falé).

<001>

Taimi: 1115-1130

S tini Le'o: Me'a mai e 'Eiki Sea 'o e Fale Aleá. (*Lord Tu'ivakan*)

'Eiki Sea: 'Eiki N pele.

Lord Tu'i' fitu: Tapu mo e Feitu'u na Sea. Kuo tali foki ho Falé he 'ikai ke to e fai ha fakahoha'a ki he p loti ko eni ke t loi e Falé kae me'a atu e Hou'eiki Pule'anga ki muli. Ko u peh 'oku tonu p ke kau mai mo e *leader* e *opposition* he muimui folau ko eni. Ko e h kuo 'ave ai p ki Nu'usila ko e h 'oku 'ave ai p ki Nu'usila he *regional*. Ko e 'alu eni ki m mani *international* ka 'oku tonu ke muimui folau atu 'a e *leader* e *opposition* ko e 'uhingá ke *fair p* m l l ho Falé he kau muimui folau atu ki he 'Eiki Pal mia 'o Tonga. Ko ia p ki'i fokotu'u Sea.

'Eiki Sea: M l . Tuku p ki he ki, Taumu'a p ko e h 'enau lau. Kalake hoko mai.

Fokotu'u Faka-Fale Alea fika 5/2016

Kalake T pile: Fokotu'u fika 5/2016.

Lord Tu'ivakan
'Eiki Sea e Fale Alea 'o Tonga
Nuku'alofa.

'Eiki Sea,

Ko u faka'apa'apa mo kole ke fokotu'u atu mu'a 'a 'eku fokotu'u faka-Fale Alea ni ki ho Fale 'Eiki na ke fai ha f me'a'aki ki ai.

Ko e fokotu'u ke pehé ni.

1. Ke tali 'e he Fale Aleá 'a e fokotu'u ke malava ke fakapa'anga 'a e ngaahi ma'u'anga vai 'o e ngaahi kolo ko eni 'o Vava'u 16 'aki hono vili ta'etotongi 'e he loli vili vai 'a e Poate Vai 'a Tonga kae 'utu p 'e he kakai 'o Vava'u 16 'a e t solo mo e lolo ki hono vili 'o e vai

‘o e ngaahi kolo taki taha. Ko e kongá ‘a e tokoni ‘a e Poate Vai ‘a Tonga ki he ngaahi kolo ‘oku fiema’u vivili.

2. Ke tali ‘e he Fale Alea ‘a e fakalahi ‘o e patiseti ‘o e 2016/2017 ki hono fakakau atu ‘a e ngaahi fiema’u vivili ‘o e ngaahi kolo ko eni. Pea kapau leva ‘oku ‘ikai ke tali ‘e he Fale ke kumi ‘e he Pule’anga ha tokoni fakapa’anga mei he ngaahi kautaha...

<002>

Taimi: 1130-1140

Kalake Tepile: ...ha tokoni ‘oku fakafou mai ‘i Fale Pa’anga p , p ko e Potung ue ki Mulí, kae lava ke fakapa’anga ‘a e ngaahi fiema’u ko eni ‘i loto ‘i he ta’u fakapa’anga 2016/2017, pea ke ng ue fakataha mo v ofi ‘a e Pule’angá mo e Poate Vai ‘a Tongá mo e ngaahi kolo ko eni ‘e hongofulu-m -ua ‘oku fiema’u ke fakalelei’i ‘enau ngaahi ma’u’anga vai ‘i he vave taha.

Tolú. Ko e pa’anga fakakatoa ‘e fiema’u ki he ngaahi m sini vai fakak toa ‘e hongofulu-m - ua fakataha mo hono ngaahi ‘elem niti ke pamu ‘aki ‘a e vai, ko e pa’anga Nu’usila ‘e 2 kilu 4 mano 8afe. Pea ‘ikai ke kau foki heni hano vili ia ‘o e ngaahi matavai ko eni.

‘Oku ou fakatauange p te mou tali lelei ‘a e fokotu’u ni pea mo e ngaahi me’a kehe p teu toki malanga ki ai ‘amui ange.

Faka’apa’apa atu

(‘Akosita Lavulavu)

Fakafofonga Fale Alea ma’a Vava’u 16.

Fokotu’u Faka-Fale Alea fika 6/2016

FOKOTU’U FIKA 6/2016:

Lord Tu’ivakan

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘ Tonga

Nuku’alofa

‘Eiki Sea,

Ko u faka’apa’apa mo kole ke fokotu’u atu ‘a e Fokotu’u Faka-Fale Alea ni ‘i he Fale ‘eiki ni, ke fai ki ai ha feme’a’aki.

FOKOTU’U: Ke tokoni mai ‘a e Pule’anga Tongá mo e Fale Alea ki ha Fokotu’utu’u fo’ou mo ha fokotu’u n fo’ou ke solova ‘aki ‘a e pal palema ‘oku fehangahangai mo e n ‘a e kakai fefine ‘i he *SPPD* he ‘oku fu’u ma’olunga ‘a e totongi tupu. Pea ke n leva ia ‘i he Pangik Fakalalakaka ‘o Tonga, ‘oku toe fu’u faingata’a ‘aupito ‘enau ngaahi fiema’u ke ma’u, pea ko e fu’u tuai ‘aupito, ‘aupito ‘enau ngaahi ng ue pea toki tali ha n ha fefine ki ha’ane fiema’u.

Fokotu'ú leva eni. Ke fokotu'u 'e he Fale Alea 'o Tonga ha K miti makehe mei he Fale Alea, ke nau vakai'i mo fokotu'utu'u ha founa fo'ou ke malava ai 'a e Pule'anga Tonga mo e Fale Alea mo e Pangik Fakalalakaka 'o Tonga 'o fa'u mai ha founa fo'ou mo vave mo ma'ama'a pea toe faingofua ange ke ng ue 'aki ki he ngaahi kulupu l langa mo langa Fakalalakaka 'a e kakai fefine 'i he ngaahi kolo takitaha.

2. Ka tali 'a e Fokotu'u ko eni pea ko e fiema'u ke nau ng ue leva ki ai he ta'u ni, pea ke fakah mai ha ngaahi fokotu'utu'u fo'ou ke malava ai 'o solova 'a e fiema'u vivili ko eni kuo toutou 'omai mei he ngaahi f 'é mo e kakai fefine, ka 'oku te'eki malava ia ke solova 'e he Fale Alea mo e Pule'anga.

3. Ka tali 'a e Fokotu'u ni pea ko e kolé ke 'uluaki kamata leva hono fakahoko mei he Vahefonua Vava'u pea hoko mai ai ki Ha'apai, Niua mo 'Eua, pea toki fakamuimui mai ki Tongatapu, he 'oku ngali 'uluaki faingamalie mo mon 'ia ma'u ange p 'a e kakai fefine 'o Tongatapu 'i he ngaahi tokoni ki he kakai fefine mei he ngaahi 'otu motu mei Tokelau.

Faka'apa'apa atu

Fakamo'oni ki ai 'a 'Akosita Lavulavu

Fakafofonga Fale Alea, Vava'u 16.

Fokotu'u Fika 7/2016:

Lord Tu'ivakan
'Eiki Sea 'o e Fale Alea
Nuku'alofa
'Eiki Sea,

Ko u faka'apa'apa mo kole ke fokotu'u atu 'eku Fokotu'u Faka-Fale Alea 'i ho Fale 'eiki ni ke fai ki ai ha feme'a'aki.

Fokotu'u: Kole ha tokoni fakapa'anga 1 kilu 1 mano 7afe 4ngeau, ke kumi 'aki 'a e ngaahi m sini kosi teke, tulekit kosi mo e ngaahi misini kini, ke ng ue 'aki 'e he ngaahi kolo 'e 12 'i Vava'u 16 ke tauhi 'aki 'a e ngaahi tomu'á, peh ki he ngaahi 'api li'aki, ngaahi mala'e fakakolo, ngaahi feitu'u fakapule'anga 'i he V henga Vava'u 16.

1. Ke tali 'e he Fale Alea 'a e Fokotu'u mo e kole me'ang ue ki he kosi mo hono tauhi 'o e kolo takitaha. Pea 'oku fakafuofua hono pa'anga fakalukufua ki he pa'anga 'e 1-kilu tupu.
2. Ko e fokotu'u ke malava 'o fakapa'anga 'i he ta'u fakapa'anga ko eni. Pea ka 'ikai pea toe fakafiefia kapau 'e malava 'a e Pule'anga 'o kole ha tokoni fakapa'anga mei tu'apule'anga 'i he ngaahi hoa ng ue lolotonga, 'oku nau feng ue'aki mo e Pule'anga Tonga 'i he lolotonga ni. Pea 'e toe vave ange ai hono tali 'o kapau 'oku ha'u hangatonu mei he Pule'anga. Pea mo ha ngaahi me'a kehe p , ke u toki t naki atu ki ai 'i he taimi 'o e Fokotu'u.

Faka'apa'apa atu

'Akosita Lavulavu

Fakafofonga Fale Alea ma'a Vava'u 16

Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 8/2016:

Fokotu'u Fika 8:

Lord Tu'ivakan

'Eiki Sea 'o e Fale Alea

Nuku'alofa

'Eiki Sea,

Ko u faka'apa'apa mo kole ke fokotu'u atu 'eku Fokotu'u Faka-Fale Alea ni 'i he Fale 'eiki ni ke fai ki ai ha feme'a'ai.

Fokotu'u: Ke fokotu'u ke fakapa'anga 'e he Pule'anga p ko e kole 'e he Pule'anga ha pa'anga 'e 8 mano 5afe meiha tokoni mei Tu'apule'anga, ke kumi 'aki ha loli toni 'e 3 hiko veve mo ha ngaahi kappa veve 'e 650 ke ng ue'aki 'e he ngaahi kolo 'e 12 ko eni 'i he V henga Vava'u 16.

1. Ko e fokotu'u ke tokoni mai 'a e Pule'anga 'i hono fakapa'anga 'a e fiema'u ko eni 'i he ta'u fakapa'anga ko eni. Pea ke fakapapau'i 'e hoko koe'uhi p ko e kakai 'o e fonua mo 'enau ngaahi fiema'u vivili.
2. Kapau 'oku 'ikai ke malava 'e he Pule'anga 'o fakapa'anga 'a e Fokotu'u ko eni 'i he Ta'u Fakapa'anga ko eni, pea ko e kolé mo e fokotu'u p 'e malava ke fakapa'anga eni 'i he ta'u fakapa'anga hoko maí.

Faka'apa'apa atu

Fakamo'oni 'Akosita Lavulavu

Fakafofonga Fale Alea ma'a Vava'u 16

Fokotu'u Faka-Fale Alea Fika 9

Fokotu'u Fika 9:

Lord Tu'ivakan

'Eiki Sea 'o e Fale 'o Tonga

Nuku'alofa

'Eiki Sea,

'Oku ou faka'apa'apa mo kole ke fokotu'u 'eku Fokotu'u Faka-Fale Alea ni 'i he Fale 'eiki ni koe'uhi ke fai ki ai ha feme'a'aki.

Ko e fokotu'u mo e kole ki he Fale Alea ke vahe'i ange mu'a ha 'inasi pau 'o Vava'u ki he ngaahi sikolasipi ako 'i tu'apule'anga 'oku foaki atu ki he Pule'anga 'aki ha f nau 'i he ta'u kotoa p . Pea peh foki mo ha 'inasi pau ki Vava'u 'i he ngaahi faingamalie h fo'ou ki he ako neesi, kolisi fakafaiako, h fo'ou ki he kau polisi mo e t mate afi, ke nau h atu ki ai pea nau foki ki Vava'u 'o tokoni mo ng ue'i 'a Vava'u.

1. Ke vahe'i ange mu'a 'e he Pule'anga 'a e 'inasi pau mo e tokolahi pau ke foaki ha peseta 'e 30 ' e ngaahi faingamalie sikolasipi 'i he ta'u kotoa p ke foaki ia ki Vava'u, Ha'apai, 'Eua mo Niua. Pea ko e p seti leva 'e 70 ke foaki ia ki he f nau ako 'oku nau ako nofo, ako mo nofo 'i Tongatapu, 'i he 'uhinga ke teuteu mo 'i ai ha kakai kuo 'osi teu'i faka'atamai ke nau hoko atu hono ng ue'i mo langa 'a e ngaahi 'otumotu ki Tokelau ki he kakah'u. Pea mo e fiema'u ke nau nofo fakataha, ng ue fakataha mo e kakai ke nau hoko ko ha Motolo mo t sipinga lelei ki he kakai 'o e 'otu kolo takitaha. Pea te ne hiki hake ai 'a e tu'unga 'o e ako mo e maama 'i he ngaahi kolo takitaha. 'Oku fiema'u ke sio tonu 'a e f nau 'oku tupu hake ki ha fa'ahinga kakai peh 'i he Kolo 'oku tupu hake ai. Pea ko e me'a fakalotolahi mo fakatupu'amanaki lelei ki hono kaha'u.
2. Ko e fokotu'u ke vahe'i ha peseti 'e 30 'o e kau akoako, kau akoako polisí mo e Kolisi Fakafaiakó, ke 'oange ia ma'a Vava'u, Niua, 'Eua mo Ha'apai. Pea ko e p seti 'e 70 'i he ta'u 'e 'oange ki he V henga Tongatapu.
3. Ka tali leva 'a e Fokotu'u ko eni pea ke ng ue 'aki ha Fom l , *Formula* fo'ou ki he founda hono *recruit* kinautolu ke fakakau 'a e feitu'u 'oku ha'u mei ai hono fakakaukau'i makehe mei he'ene ngaahi tu'unga lelei mo paasi he ngaahi sivi mo e ngaahi fie ma'u angamaheni.faka'ekatemika,.
4. Ka tali 'a e Fokotu'u ko eni,'e malava leva ke tau toe sio atu ki ha kaha'u 'e to e lelei ange ki he f nau ako mei Tokelau. Pea he 'ikai leva ke nau to e vilitaki ke nau folau mai 'o ako 'i Tongatapu, kae li'aki 'enau m tu'a. Pea 'e hoko 'a e me'a ni, ko e fakalotolahi kia kinautolu pea ke nau nofo p 'i honau ngaahi vahefonua takitaha, he te nau ma'u p 'a e faingam lie tatau mo ia 'oku nau ako 'i Tongatapu,'o kapau 'e 'i ai ha 'inasi pau peh kuo vahe'i mo mahino te na malava ke ma'u p 'i he ngaahi 'otu motu 'i tahí mo Tokelau.

Faka'apa'apa atu,

'Akosita Lavulavu, Fakafofonga Fale Alea, Vava'u

<004>

Taimi: 1140-1150

Fokotu'u faka-Fale Alea fika 10/2016

Kalake T pile : ... 2016. Fokotu'u Fika 10/2016.

Lord Tu'ivakan ,

‘Eiki Sea Fale Alea,
Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou faka’apa’apa mo kole ke fokotu’u ‘a e ngaahi Fokotu’u Faka-Fale Alea ni, ‘i ho Fale ‘eiki ni, ke fai ki ai ha feme’a’aki.

1. Ko e fokotu’u ke liliu mu’a ‘a e Tu’utu’uni pe ko e Lao ko eni ki hono faka’uhinga’i ‘o e potu faka-Pule’anga, ke ‘oua ‘e kau ai ‘a e ngaahi holo faka-siasi ia, mo e ngaahi ‘api faka-siasi. He ko e siasi kotoa p ‘oku ‘i ai ‘ene tui fakalotu taki taha. Pea ‘oku tapu he siasi ‘e ni’ihi, pea ‘oku ngofua p e ifi tapaka ia he siasi ‘e ni’ihi. Pea ‘i he’ene peh leva, ke tuku p ke nau tau’at ina.
2. ‘Oku nau tui kuo hang eni kuo fakam lohi’i kinautolu ‘e he Pule’angá, ke nau tui tatau k toa, ‘o tatau mo e ngaahi siasi ‘oku ‘ikai ngofua ai e ifi tapaká. Pea ‘oku nau peh ‘oku fu’u faka’ohovale hono ta’ofí, kae ‘ikai ke nau ‘uluaki mai ‘a e Pule’angá, ke nau ‘uluaki talanoa mahino ki he me’a ni, pea toki fa’u ‘enau Laó, mo ‘enau Tu’utu’uni, ke ta’ofi pehe’í.
3. Fokotu’u ke toe ‘ave ‘a e Tu’utu’uni ko ‘eni mo e Lao ko ‘ení ki he kakai mo e v henga fili taki taha, ke nau t langa’i mo ‘uluaki alea’i, pea toki ‘omai ke fakahoko ko e Lao.

Ko e Fokotu’ú ia, pea mo ha ngaahi me’a kehe p , te u toki t naki atu.

Faka’apa’apa atu,.

‘Akosita Lavulavu.

(Fakafofonga Fale Alea ma’a Vava’u 16).

Fokotu’u faka-Fale Alea Fika 11/2016.

Fokotu’u Fika 11/2016.

Lord Tu’ivakan ,

‘Eiki Sea ‘o e Fale Alea ‘o Tonga,

Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou faka’apa’apa mo ‘oatu ‘eku Fokotu’u Faka-Fale Alea ni, ki he Feitu’u na mo e Fale ‘eiki ni, ke fai ki ai ha feme’a’akí.

Ke tali ‘e he Fale Alea mo e Pule’angá ‘emau kole ke fokotu’u ange mu’a ‘a e ngaahi maama hala pule’anga ‘e 203 ki he ngaahi kolo ‘e 12 ‘o Vava’u 16, pea mo e ngaahi maama sola ‘e 60, ‘o anga pehe ni hono vahevahé.

- (i) Ngaahi maama hala ki he ngaahi hala lalahi ‘o kau heni ‘a e fo’i maama ‘e 17 mei he vaha’a ‘o Neiafu ki Mataiká.
- (ii) Maama ‘e 8 mei Feletoa ki Leim tu’a.
- (iii) Maama ‘e 11 mei Leim tu’a ki mala’e vakapuna.
- (iv) Maama ‘e 2 mei Ta’anea ki Ha’alaufuli.
- (v) Maama ‘e 9 mei Ha’alaufuli ki Tu’anekeviale.
- (vi) Pea kau foki heni mo e maama hala mei Tu’anekeviale ki H leva, ‘i he hala fakakavakava.

Ke tokoni mai ‘a e ngaahi Potung ue ‘a e Pule’angá ‘oku nau fel ve’i tonu mo e ngaahi maama solá, mo e Poate ‘Uhila ‘a Tongá, ‘a ia ‘oku fel ve’i mo e ngaahi maama halá, ke fai ha ng ue ki ai he vave tahá. Pea ke malu mo hao ‘a e kakai ‘o Vava’u 16, mo e kakai ‘o Vava’ú, ‘i he fononga holo ‘i he taimi po’uli.

Fakatauange p te mou tali lelei ‘a e fokotu’u ni.

Faka’apa’apa atu,

‘Akosita Lavulavu.

(Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16).

Fokotu’u faka-Fale Alea fika 12/2016.

Fokotu’u Fika 12/2016.

Lord Tu’ivakan ,

‘Eiki Sea Fale Alea ‘o Tonga,

Nuku’alofa.

‘Eiki Sea,

‘Oku ou faka’apa’apa mo kole ke fokotu’u atu ‘eku Fokotu’u Faka-Fale Alea ni, ki he Fale ‘eiki ni ke fai ki ai ha feme’a’aki.

Ko ‘eku fokotu’ú, ke toe hiki hake mu’a ‘a e v henga ‘o e kau toulekeleka mei he pa’anga ‘e 65 ki he m hina ki he pa’anga ‘e 100 ki he m hina.

Pea ko e fokotu’u hono 2, leva, ke toe holoki hifo ‘a e ta’u motu’a ke ma’u v hengá, mei he ta’u 70, ke kamata p he ta’u 65 ‘enau ma’u v henga, ko e toulekeleká.

1. Ke tali ‘e he Fale Aleá ‘a e fakakaukau ko ení, ke fakakaukau’i ‘e he Pule’anga ke hiki hake ‘a e v henga ‘o e kau toulekeleká mei he pa’anga ‘e 65 ki he m hina, ki he pa’anga ‘e 100 ki he m hina.
2. Ke tali ‘e he Fale Alea ‘a e fakakaukau ko eni ke holoki hifo ‘a e ta’u motu’a ‘o ha taha pea ‘at ke ne ma’u ‘a e pa’anga penisoni ko eni mei he ta’u 70 ki he ta’u 65.

‘Oku fu’u tokolahi ‘aupito ‘a e mate kei ta’u si’i ‘aupito ‘a e kakaí. “Oku faka’avalisi ke mate vave ange ‘a e kakai tangatá, ‘i he kakai fefiné. Pea ‘oku faka’avalisi ki he ta’u p ‘e 60 tupu si’i p , kuo nau fakatou mal l , pekia, ‘a e tangata mo e fefine Tongá. Pea ‘oku ‘uhinga peh ‘a ‘eku fokotu’u atú, ke liliu ke ‘i ai ha ki’i taimi fe’unga ke ne ma’u ai ‘a e mon ‘ia ko ení, pea ne toki pekia.

‘E ‘i ai pea mo e ngaahi me’a te u toki t naki atu ki he’eku fokotu’ú.

Faka’apa’apa atu,

‘Akosita Lavulavu.
(Fakafofonga Fale Alea Vava’u 16).

M l ‘Eiki Sea.

‘Eiki Sea : M l Hou’eiki, ‘e tukupi kotoa p ‘a e ngaahi ‘ me’a ko ia ki he K miti Kakató. Ko e taimi te tau K miti Kakato aí, ‘e kei lele p , faka’osi e L pooti ‘a e Tuté, pea hoko mai ki ai ‘a e L pooti ko eni mei he Pangik Pule, 2016. Pea ka ‘i ai ha faingam lie ai, pea tuku atu ai p ki he Fakafofonga. Ka ko e me’a kotoa, ‘e tali ki he taimi te tau toki foki mai aí. ‘Oku ‘i ai e mahalo e ngaahi *motion*, mo e ngaahi tohi tangi. Mahalo ‘e sai ke toki faka’at atu ia he ‘osi e m hina ka tu’ú, m hina ka hokó, koe’uhí ke toki faingam lie ke fakah mai ai ‘a e ‘ me’a ko íá. Koe’uhi

Lord Fusitu’a : Sea ko e ki’i tokoni atu p .

‘Eiki Sea : Me’a mai.

Lord Fusitu’a : Ko e fakatautu ki he’etau tu’utu’uni mo e founa ng ue, ‘e lava p ‘o ‘ave takai he lolotonga ‘a e m l l .

‘Eiki Sea : M l . ‘Oku. Ko ia, Hou’eiki, tau liliu tautolu ‘o K miti Kakato, kae hoko atu p , pea ko hono toé, te tau toki faka’osi, ka te u toki fakahoko atu p e ‘ahó, kae ‘oleva ke u sio ange ki he kalenit , mo e ‘ ngaahi folau, ko e h e taimi ko mo faingam lie koe’uhí ke toki fakahoko atu p ki homou ngaahi ‘ofisi, pea mo e kau Fakafofonga, taimi te tau toki kamata aí. Ka tau liliu. Ko e me’a ‘e taha, ke fakamanatu atu p . Manatu’i ko e 2.00 ‘a ho’at , ‘a e fakataha ko eni e me’a ‘a e Potung ue Akó. ‘Oku ou faka’amu p ke mou me’a ki ai. Tokoni Pal mia.

Kamata e polokalama ke tokonia kau feitama he 2pm

‘Eiki Tokoni Pal mia : M l Sea e tuku mai e faingam lie. Tapu mo e Feitu’u na. Tapu mo e Hou’eiki M mipa e Falé. Ko e ki’i ongoongo p , Sea, ‘i he ho’at ‘o e ‘aho ni, Sea, ‘e kamata ai e ki’i polokalama ke tokonia ‘a kinautolu ko eni ‘oku feitamá, h fanga he fakatapu, Sea, tautefito kapau ko eni kapau ‘oku nau mo’ua he suká. ‘Oku ‘i ai leva e polokalama ke nau kau mai leva ‘o lesisita. ‘E lava leva ‘o ng ue’aki e telefoni mo e me’a, ke ‘oatu ‘a e ngaahi fakamatala ke tokonia kinautolu, lolotonga e taimi ko e ‘oku nau feitama aí, mo e taimi ko , ‘uluaki ta’u ‘e 2 e mo’ui ‘a e p p , Sea. Ko e ki’i fakamatala p ia ki he mahu’inga ‘a e ki’i polokalama ko ení. Ka ‘oku kamata *launch* he 12.00 he ho’at ni, Sea. Ko ia p , m l .

Eiki Sea : Ko e presentation p 'a e Feitu'u na. Tokoni Pal mia?

Eiki Tokoni Pal mia : M l Sea, ko e polokalama eni 'a e Pangik Fakalalakaka 'a 'Esia, feng ue'aki lelei ai 'a e Potung ue Mo'ui, mo e Potung ue ko eni 'a e motu'a ni, Sea. Ko e 'uhingá, p ke sio atu ki he tafa'aki faka-tekinikale, 'e lava 'o ala tokoni ki he fakahoko fatongia ko eni 'a e Potung ue Mo'ui, Sea.

Eiki Sea : M l . Hou'eiki, tau liliu 'o **K miti Kakato.**
Me'a 'a e Sea

Sea K miti Kakato : Tapu mo e 'Eiki Pal mia 'o e Pule'anga Tongá. Tapu mo e 'Eiki Tokoni Pal mia, kae 'uma' e Hou'eiki Minisit 'o e Kapinetí. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kau N pele 'o e fonuá. Tapu mo e Hou'eiki Fakafofonga 'o e Kakaí. Tapu mo e Kalake, kae 'uma' e kau ng ue 'o e Falé. Fakafeta'i ki he 'Otua Mafimafi. M l ho'omou laum lie lelei, tau a'usia e fakataha'anga ko eni 'a e K miti Kakató. Pea 'oku ou fiefia ke talitali lelei e Fakafofonga 'o e Kakai, Vava'u 15. Tau fakafeta'i 'oku ke kei laum lie lelei p ke hoko atu hotau fatongia 'i he K miti Kakató.

Ko 'etau folofola tataki 'o e 'ahó.

<006>

Taimi: 1150-1200 Ho'at .

Lord Nuku: ...Pal fita 'a H sea vahe 6:6 He ko e 'ofá 'oku ou manako ki aí 'o 'ikai ko e feilaulau, pea 'oku taaimu'a 'a e 'ilo'i 'o e 'Otuá, he ngaahi feilaulau m ifua. Tau hoko atu 'a e feme'a'akí ki he ... hang p ko ia 'oku 'i he 'etau 'asenita. L pooti Fakata'u 'a e T naki Pa'anga Tukupau Tuté, pea 'oku 'i ai 'a e ngaahi feme'a'aki heni, pea kapau 'oku 'i ai ha taha 'oku ne peh 'e ia kuo 'osi mahino ia, pea faka'ofa'ofa, fakahoko mai pea tau p loti. 'Uluakí, ko e N pele Fika 2 'o Vava'ú, uá ko e 'Eiki N pele 'o Niuá, tolú ko e Fakafofonga 'o Vava'u 16, pea faka'osi 'e Tongatapu Fika 4. Hou'eiki, 'oku ou talamon atu ke tau ma'u ha fakataha lelei. M l . 'Eiki N pele Fika 2 'o Vava'u. M l , ko e fokotu'u 'oku fai mai. M l . Tau p loti.

Lord Nuku: 'Ikai ko e ki'i fehu'i p ia ki he Minisit p ia, fekau'aki p ia mo e ki'i me'a p 'e ua. Kapau 'oku 'at he taimi ni 'a e ngaahi hingoa ko ia na'a ke me'a mai ki aí te nau ..

Sea K miti Kakato: 'Oku nau 'osi holomui kinautolu pea 'oku 'osi fokotu'u mai ia 'e Vava'u.

Lord Nuku: M l 'aupito 'Eiki Sea, ko e ki'i fehu'i p ki he 'Eiki Minisit 'Eiki Sea fekau'aki pea mo e ngaahi hulu lahi ko eni ko hulu ko 'i he t naki, Hang ko ia 'oku 'asi ko 'i he peesi 8 'i 'olunga ko e t keti. 'Oku hulu, pea ko e toe t keti ko eni ko ki he hiki ko ki he kolomu hokó p 'Eiki Minisit . Na'e pa'anga 'e \$136 'i he ola ko ia 'o e ng ue. Pea ko e sio ko ia ki he kaha'ú, 'a ia ko e sio ia p ia ko ki he ta'u hokó p ia. To e hiki hake 'aki ia 'o 162 miliona. Ka ko e fie lave'i p 'e he motu'a ní ki he fu'u hiki ko iá, ka na'e 'i ai e feme'a'aki 'o peh 'e 'ikai ke 'i ai ha ... Kaikehe foki ko e Fakamatala Fakata'u eni ia kuo 'osi ia Sea, ka koe'uhi ko e fel ve'i p he anga ko ia 'o e fu'u hiki lahi ko iá Sea. Ka ko e ta'u ko 'a eni 14/15 na'e 136

pea hulu'aki 'a e 19 mo e poini miliona. Ko 'eku fie lave'i p 'a'aku ia, p na'e 'i ai ha me'a 'e hiki, p ko e lelei p a e anga 'o e t nakí, pea mo e anga ko ia 'o e fakafetongi koloa. Ko e me'a 'uluakí ia Sea, pea hang ko e taketi ko ia ki he ta'u hokó, 'a ia na'e hiki hake ia ko 'a 'oku ou fehu'í, 162 miliona. Pe na'e toe 'i ai ha tute fo'ou, pe ko e lelei p ia 'a e anga ko 'o e fefakatau'aki. 'Oku ou 'amanaki p , ko u tui p Sea na'e 'ikai ke toe 'i ai ha ngaahi fee p ko ha ngaahi me'a fo'ou, ka koe'uhi ko e lelei p 'a e t naki 'o e tute. Kapau ko ia Sea, ka ko e 'asi mai ko ia he t ketí, ko 'ene mai 'a e t ketí, mahino leva 'oku 'i ai 'a e ngaahi tute fakapapau'i 'e fai 'a e sio ki ai ki he 162 milioná Sea. Ko e fehu'i 'uluakí p ia Sea.

Fehu'ia e lahi e tukuhau t naki Pule'anga mei he lolo

Ko e fehu'i hono uá Sea fekau'aki pea mo e lolo. Ko e h 'a e tukuhau ko ia 'a e Pule'angá 'oku hili ki he loló, peseti, pea toki tukumai ko ia ki tu'a ki he kakai. P ko e h 'a e peseti ko ia 'oku hanga 'e he Pule'angá 'o hilifaki ki ai? He na'a ku lave'i p ki mu'á na'e 'i ai 'a e ngaahi peseti na'e hanga 'e he Fale ni 'o hili ki he loló, koe'uhi ke 'ave ke ngaahi 'aki 'a e hala. 'Oku ou tui na'e 'ikai ke a'usia 'a e ngaahi taumu'a ko ia. Ka ko 'eku fehu'i p , p ko e h 'enau peseti ko ia 'oku hili 'i he taimi ní, p ko e h hono taumu'á, ke hang ko e me'a ko eni ko na'e fai atu ki ai 'a e fakahoha'a ki mu'á, na'e 'i ai 'a e peseti na'e hili koe'uhí ko e hala pule'angá ki hono monomono. 'Oku ou lave'i p 'e au ia p 'oku kei ng ue'aki p 'ikai.

Tokanga ki hono sivi'i ngaahi pisinisi 'e he Pule'anga

Pea ko e fakamuimuí Sea, peh hifo p ki laló, 'oku 'i ai 'a e fakamatala ai ki he fekau'aki pea mo hono sivi'i 'a e ngaahi pisinisi, p ko e ngaahi fe'ave'aki koloa, p 'oku kau heni 'a e ngaahi pisinisi ko ia 'oku h mai ki he fonua, p ko e 'uhinga p ia ki he ngaahi koloa 'oku h mai ko ki he... Ko 'ene fakaleá 'oku peh : "Ke malava ke 'ilo'i 'a e ngaahi pisinisi 'oku nau ng ue ta'efakalao." P 'oku kau mo ia 'i hono hanga ko ia 'e he Potung ue 'o vakai'í, 'a e ngaahi pisinisi 'oku h mai ki he fonua ni p ko e 'uhinga p ia ki he ngaahi me'a 'oku h maí, ka ko 'ene fakalea ko ia h , kau mo e ngaahi pisinisi ko ia 'i he fonua ni 'oku h mai ta'efakalao.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Nuku: Ko e 'ai ke ke ki'i fakama'ala'ala mai p , ko e me'a p ia 'oku fai ki ai 'a e tokanga, pea ko e lava p ia pea 'oku ou fokotu'u atu Sea.

Sea K miti Kakato: M 1 . Eiki Minisit .

'Eiki Minisit T naki Pa'anga H Mai: M 1 'Eiki Sea. Tapu pea mo e 'Eiki Seá, tapu mo e Hou'eiki M mipa 'o e Fale. Sea fakam 1 atu ki he tokanga ko eni 'oku 'omaí 'Eiki Sea. 'Oku 'alu p 'a e taimí, mahalo 'oku toe p miniti 'e 5, ka 'oku ou kole p , 'oku ou tui p 'e lava p 'o fakamahino'i atu.

Tali Pule'anga fekau'aki mo e hulu t naki pa'anga Pule'anga he 14/15

Ko e konga 'uluakí, ko e hoha'a ki he hulu ko eni 'o e t naki pa'anga he ta'u ni. I he 14/15 na'e 'ikai ke toe 'i ai ha tukuhau fo'ou he ta'u ko eni. Fakatokanga'i 'i he *volume* ko ia 'o e *Trade*, na'e lahiange 'a e koloa na'e h mai ki he fonua ni 'i he 14/15 fakafehoanaki ki he 13/14. 'A ia ko e taha ia 'o e 'uhinga. Ko e ua 'o e 'uhinga ko ia ki aí Sea, na'e toe maau ange 'a e ng ue 'a e Potung ué, ki hono t naki mai ko eni 'a e pa'anga ke t naki. Kau ai pea mo hono t naki mai 'o e *arrears*

na'e 'eke 'aneafí, kae ma'u mai mo e 7 miliona ia 'i he *arrears* he mo'ua ko ia. Ka ko hono fakak toaá, ko e lelei ange 'a e fakahoko fatongia 'a e m tu'a he Potung ué, fakatatau ki he Laó, pea toe hiki p mo e *volume* 'o e *trade* ki he fefakatau'aksi fakavaha'pule'anga,'a ia ko e faka'ilonga ia 'o e fakamo'ui mo e ng ue 'a e 'ekon mika.

Tali Pule'anga kau pinisi hono sivi ke fakahu ange fakamatala pa'anga

Ko e fehu'i ko ia fel ve'i ki he ngaahi pisinisi, 'io 'oku kau p ai.. 'Oku 'i ai 'a e feng ue'aki v ofi pea mo e Potung ue Leipá. Ko e Potung ue Leipá 'oku nau foaki atu 'a e laiseni, pea 'oku fai leva 'a e feng ue'aki ki he taimi ko ia 'oku fai ai 'a e ng ue ki he tukuhaú, ke fakapapau'i ko e ngaahi pisinisi kotoa p 'oku laiseni, 'oku fakah mai 'a 'enua fakamatala pa'anga ko e 'uhingá ko e tuté, ko e tukuhaú. 'A ia 'oku kau p ai ke fakapapau'i, ko e pisinisi kotoa p 'oku ng ue 'i Tonga ni, 'oku ng ue fakalao. 'Oku kau p mo e koloá 'Eiki Sea.

Tukuhau 'a e Pule'anga he lolo ke tokoni fakalelei'i hala pule'anga

Ko e konga faka'osí 'Eiki Sea, fel ve'i mo e lolo. Ko e 14/15 ko e Tukuhau na'e ng ue'akí p ko e *Excise* ki he lolo na'e s niti 'e .50 ki he lita 'Eiki Sea. 'A ia ko e s niti ko iá ia na'e fakataumu'a p ia hang ko e fakahoha'a ko ia na'e faí. Na'e fakataumu'a ke ne hanga 'o *fund* 'a e monomono 'o e ngaahi halá, pea mo hono fakalelei'i. Neongo 'oku 'ikai ke 'ave hangatonu 'a e silini ia ko ení, ko e h e lahi 'o e pa'anga ko ení 'o *ear mark* ki he ng ue ko eni. Ko e tu'u ko ia he taimi ní, na'e toe hiki hake 'a e s niti ko ení, 'o s niti 'e .65 he taimi ni. Ko e faka'amú ia Sea mo e taumu'a, ko e lita kotoa p , 'oku to'o ai 'a e tukuhau ko ení, ko e pa'anga ko ení ke 'ave ia 'e he Pule'angá ke fakalelei'i 'aki 'a e 'u hala 'o e fonua ni. Pea 'oku fai ki ai 'a e ng ue 'a e Pule'angá ke fakaivia 'a e Potung ue ko ení ko e 'uhingá fakataha mo e tokoni mai 'a hotau ngaahi kupu fekau'akí, ke lava fakalelei'i 'a e hala 'o e fonua ni ki ha tu'unga fakafiem lie.

'Eiki Sea 'oku ou puke p 'a e faingam lie ko ení, ke u fakam l ki he 'Eiki Minisit M l l 'o e Potung ue *Honorable* Sifa Tu'utafaiva, peh ki he *CEO* m l l *Stephanie Stone* ko e 'uhingá ko hono ng ue'i mai 'a e ola ko ení ki he ta'u ko eni. Peh ki he *CEO* 'a e Potung ue he taimi ní, 'Anisi *Bloomfield*, mo e kau *Deputy* kia Paula, Feleti Fa'otusia, pea peh ki he tokotaha 'oku ne tokanga'i 'a Tahí Kelemete Vahe, pea mo e ongo 'ofisa ko ia 'e 2 ki Vava'u, ko Saia pea mo Vehi, ki he *Income* pea mo e Kasitomu. Fakam l atu he ng ue t t ivi kuo lava, 'i he ta'u ng ue ko ení, pea peh ki he toenga 'etau ng ue m l . M l Sea 'oku ou fokotu'u atu.

Sea K miti Kakato: M l ko e fokotu'u . 'Eiki N pele Fika l 'o Tongatapu.

Lord Vaea: M l Sea 'oku ou kole p he fakal loá ka 'oku mahu'inga'ia 'aupito he L pooti 'a e 'Eiki Minisit ki he *Custom* pea mo e *Revenue*. Pea 'oku 'i ai 'a e tokanga lahi Sea ko hono 'uhingá ko hono toe fatongia ko eni, ko e *border control*. Pea 'oku h 'i he ngaahi fakamatalá Sea, 'oku 'asi eni he peesi 13- ngaahi uesia fakatu'apule'anga, ngaahi fe'amokaki p ko e *crisis* pea mo e ngaahi fakatamaki fakaenatula. Pea 'oku h leva ai 'a e konga ko eni..

<008>

Taimi: 1200-1210

Lord Vaea: ... 'i lalo he peesi 'a e tokosi'i ko ia 'o e kau ng ue Sea. 'Oku fai 'a e tokanga lahi ki hení ko e 'uhinga kuo kamata ke u sia 'a e fonua ni 'i he tu'unga ko ko 'o e faito'o konatapu Sea, na'e fai p ki ai 'a e ki'i feme'a'aki 'aneafi, ka 'oku fai 'a e tokanga lahi ki aí ko hono 'uhingá kuo hanga 'e he 'Eiki Minisit 'o fakapapau'i mai heni 'oku fu'u tokosi'i fau 'a 'ene kau ng ue. Pea ko e kau ng ue ko ko 'oku fiema'u ko ki ai 'oku fiema'u ia ke to e lelei ange hono teuteu'i. Pea 'i he'ene peh 'e Sea 'oku 'i ai 'a e hoha'a lahi ki ai, taha eni 'a e Potung ue 'oku mahu'inga 'aupito ke ne hanga 'o tauhi 'a e molumalu ko ia p ko e anga ko 'a 'etau nofo he sosaieti mei he me'a ko 'oku h mai ko mei tu'apule'anga. Pea 'oku lelei p e h mai e ngaahi me'a ia 'i uafu. Ka ko e h mai 'i he *border control* 'oku si'isi'i na'a ne 'osi me'a mai foki he'ene ki'i kau ng ue 'oku 'i Tokelau 'oku fakam l 'ia ai 'enau ng ue ka 'oku nau ngata p foki nautolu ia 'i Pangai pea mo Neiafu, ka ko e fu'u ' takai ko 'o e 'otu motú 'oku 'at foki ia ki he kakai 'oku folau mai ki Tonga ni, pea 'oku h p he feme'a'aki ko eni 'oku fa'a 'omai e h fua 'o tuku mai ki he fonua ni pea si'isi'i, 'e lava ia 'e 'Eiki Minisit kae 'uma' 'ene Potung ue ke fai ha ng ue lelei ki ai.

Ko e h mai ko eni ko ko 'oku tokosi'i Sea, 'e lava ke nau ng ue v ofi pea mo e Potung ue S tia tautautefito ki he *Navy* kae 'uma' foki 'a e Potung ue Polisi tautautefito ki he fanga monumanu Sea, 'a eni 'oku ng ue'aki ko ko ki hono fakatotolo ko ko p 'oku fufuu'i mai ha faito'o konatapu 'i he, ha koniteina p ko ha puha. Ka 'oku h 'i he'ene fakamatala 'oku 'ikai ko e ng ue ko eni 'oku tatau pea mo e fie ma'u ko ia 'a e *PSC* Sea. Fie ma'u 'e he *PSC* ia ha taha 'oku poto, taha 'oku lava 'o *Accounting* mo ha taha 'oku lava 'o fai 'a e tute mo e h fua. Ka 'oku h mai 'i he fakamatala 'a e 'Eiki Minisit 'oku vaivai 'ene tafa'aki faka-*border control*. Pea 'oku mou me'a p ki ai, ko e taimi ko ko 'oku vaivai ai 'a e tafa'aki ko eni pea u sia ai 'etau nofo. Pea 'oku h eni 'i he ngaahi fakamatala 'i he ngaahi ta'u ko eni 'e 10 ko eni 'a e hulu ange 'a e ma'u faito'o konatapu 'i hotau fonua ni ha toe taimi, 'uluaki ia. Ua ko ki ai Sea, ma'ama'a ange e faito'o konatapu ia 'i he ma'u kava m lohi. Ka 'oku tute'i e kava m lohi ia pea 'ikai foki ke lava 'o puke 'a e faito'o konatapu ia. Ko ia 'oku 'i ai 'a e tokanga lahi, faka'ofa'ofa e ng ue Sea.

M teni Tapueluelu: Fakamolemole p ko 'eku kole p ki he 'Eiki N pele p 'e laum lie lelei ke u tokoni ange ki ai.

Sea K miti Kakato: Fiema'u e tokoni N pele?

Lord Vaea: M l .

M teni Tapueluelu: 'Eiki Sea ko e fakatapu atu ki he Feitu'u na kae peh ki he Hou'eiki e K miti Kakato, ko e kaveinga ko eni 'oku me'a mai 'e he Hou'eiki na'a ku tatali ko ke fai ha fakahoha'a ai 'Eiki Sea 'oku mo'oni. 'Oku ua foki e fatongia lalahi 'o e Potung ue ko eni. Ko e taha ko e t naki pa'anga, ko e ua eni 'oku me'a mai ai 'a e 'Eiki N pele, ko e *border control*. Pea fakamolemole p kapau ko e lao hala eni 'oku ou, 'oku kumi hake 'e he motu'a ni 'o ma'u ko 'Eiki Sea. Ka 'oku h 'i he l pooti ko eni ko 'oku 'omai he 'Eiki Minisit 'i he peesi valu, 'Eiki Sea 'a e tokanga ko ke malava 'o puke ha koloa tapu 'oku h ta'efakalao mai ki he fonua. Pea 'oku 'asi p heni 'Eiki Sea 'a e ako 'a e toko valu fekau'aki mo e ngaahi fekumi ki ha vaka mole mo hono feinga ke malu'i e kau ' fonua. 'Eiki Sea ko e me'a ko 'oku fai ko ki ai 'a e hoha'a ko e fekumi p p ko hai 'oku mafai totonu ko ki he *border control* he taimi 'oku fakahoko ai ha hia, he na'e 'osi hoko e me'a ko eni he fonua ni 'Eiki Sea. Ko e Kupu 107 ko 'o e Lao ko 'o e

Pule'i 'o e Tute mo e 'Ekisia 'Eiki Sea 'oku hā ai kuo pau ke ma'u 'e he Komisiona Pule 'a e mafai ki he tu'utu'uni kuo pau 'e ala fa'ao ha ngaahi vaka mo e vakapuna ko 'eni pea ko e kalakalasi eni 'Eiki Sea kuo u taki e tokanga ki he Kupu 107 (f), vakapuna p vaka li'aki, 'oku hoko atu ia ki he Kupu 108, koloa kuo fa'ao. Kuo pau ke ma'u 'e he Komisiona Pule 'a e mafai ke tu'utu'uni kuo pau 'e ala fa'ao 'a e koloa ko 'eni. Pea ko e Kupu (h) 'Eiki Sea, ngaahi kofukofu 'oku fakafuf ai ha koloa 'oku 'ikai faka ... 'ikai fakah p fa'o 'i ha founga ke k kaa'i 'a e Kasitomu.

Kau ai 'a e Kupu 10 'Eiki Sea, 'oku 'asi ai kapau 'e puke ha koloa, pea 'oku 'ikai ke ma'u e *owner* kuo pau 'Eiki Sea ke fakah *publicly*. Ko e me'a ko 'oku fai ki ai 'a e tokanga. Ko e vaka ko na'e puke ko 'i Vava'u 'Eiki Sea na'e mu'a ki ai e Kasitomu. Pea 'alu atu p e kau polisi 'o *take over*. Ko e *version* eni 'a e kau polisi 'oku tau lele'aki ko e kilo 'e 200. Na'e teke'i leva e Kasitomu ki he tafa'aki. Ka ko e vaka ko ia ko e vaka li'aki pea ko e Kasitomu na'a ne teke ke hae e vaka ke 'ilo ko e h e me'a 'oku fufuu'i 'i loto. Pea ko e ngaahi fakamatata ko na'e 'omai ka mautolu na'e 'omai mei he ni'ihiki kehe mei he kau polisi, fakamo'oni eni 'Eiki Sea, na'e 'uluaki fakah hangatonu mai he Komisiona Polisi 'enau *press release* pea na'e 'ikai ke 'i ai ha pa'anga na'e ma'u 'i loto. Na'a nau 'ohovale he'emau fakah ange e lahi e pa'anga, pa'anga muli mo e lahi 'o e pa'anga. Nau ki'i pulia leva ki mui 'o fakataha pea to e 'asi mai e Komisiona 'o talamai 'io, 'io, 'io ta ko na'e 'i ai e pa'anga na'e ma'u. Ko e fakamatata ko ia na'e ha'u ia mei he feitu'u kehe. Ko e poini ko 'oku ou fekumi ki ai 'Eiki Sea, ke mahino ko hai 'oku 'i ai 'a e *border control*, pea kapau 'e fa'ao e mafai ko eni he kau polisi, 'e h , ko e *version* p 'a e tokotaha te tau fanongo ki ai ko e kau polisi. Ka ko 'eku tokanga ko e 'uhinga ko e Kasitomu ko e fatongia fo'ou eni kia nautolu.

Lord Tu'ilakepa: Sea.

M teni Tapueluelu: Pea ko u tali e poupu ...

Lord Tu'ilakepa: Ki'i tokoni atu p ki he Fakafofonga Fika 4. Na'e tuli ai mo e kau ng ue Kasitomu ia. Tuli ai 'a e kau ng ue Kasitomu. Si'i faka'ofa, kae kei hao p e kau polisi ko na'e to'o mai e me'a.

M teni Tapueluelu: Ko e me'a mo'oni ia 'Eiki Sea pea 'oku lahi 'a e ngaahi kongia ia 'oku tau tokanga ko e 'uhinga ko e *border control*, kapau 'e 'ikai ke mahino ko hai 'oku 'i ai 'Eiki Sea kae to'o p ia 'e he Potung ue Polisi, 'e ... Ko e fo'i talanoa p 'a nautolu te tau fanongo ki ai. Pea 'oku fai e tokanga ki ai 'Eiki Sea ke fakamahino mai mu'a 'a e taimi ko 'oku ... Ko e taimi ko 'oku nau ua ai, lava leva ke nau hoko ko e, ke nau *fe-check* 'aki p fevakai 'aki 'e 'Eiki Sea, kae mahino e me'a totonu. Kuo 'osi hoko eni, 'e lava ke toe hoko he 'oku ng ue'aki 'a Tonga ni ko e *transit point*. Pea 'oku ou kole ai ki he 'Eiki Minisit ke fakamahino mai e me'a ko ia 'Eiki Sea. Ko e ki'i poupu p kae hoko atu e N pele, m l Sea.

Lord Vaea: M l , m l Sea. Ko e fakam l atu ki he me'a mai 'a e Tongatapu Fika 4. Pea 'oku ou lave'i atu Sea ko e 'Inisip kita M l l .

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Vaea: Pea ko ia ai 'oku ne kei taukave'i p 'a e tu'unga ko ko na'e 'i ai 'aneafi pea ko e faingam lie 'oku ne me'a mai 'aki. Ka ko e, ko 'eku hoko atu Sea, ko e fo'i lea foki ko ia ko e *border control*, ko e fo'i laini ia 'i tu'a ko ko he fonua ki hono malu'í 'i tahi pea mo 'uta, pea mo e vav . Pea ko e taimi ko ko 'oku hang ko e me'a ko ko 'a e Tongatapu Fika 4, fakafokif p 'oku t kina mai ha me'a ia h mai ki he fonua ni, puke, puke ia he Kasitomu. 'Oku 'i ai foki e kau Kasitomu ia Sea 'oku ke mea'i 'oku 'alu 'alu holo p mo honau ki'i vaka 'a nautolu 'oku 'ikai ke nau fakatokanga'i ia he , hang p ia ha'anau t kina holo p ko 'i tahi, hang ha fu'u va'a papa p ko e h 'oku nau, ta ko ko 'enau ' tunga p Sea, 'ohovale, 'ei koe h ia?

'Eiki Minisit Polisi: Ki'i fakatonutonu atu 'Eiki Sea. Ko 'eku ki'i m tu'a faifatongia 'oku 'ikai ke nau poto nautolu he kakau, nau nofo pe 'i 'uta!

Lord Vaea: Ko e *border control* ia Sea 'oku 'uhinga ia 'i ha fa'ahinga feitu'u p . 'Oku 'ikai ke 'uhinga ia ke te m tu'u p pea te nofo ma'u 'i 'ofisi.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Vaea: Fa'ahinga feitu'u p , taimi 'oku hua'i ai e vaka, h ki lalo ki he liu, totolo ai, vakai'i p 'oku 'i ai e me'a ko ia p 'ikai.

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Vaea: 'Oku 'ikai ko e 'uhinga mai e *border control* ia ke te tangutangutu p kita, 'e ... ko e h ? Ko e puha sikaleti mai mo ia 'i heni ... mai ke u 'ahi'ahi'i p ko ia ko p 'ikai, he .

Sea K miti Kakato: Ko ia.

Lord Vaea: 'Oku 'ikai ko ia ia. Ko e 'uhinga ia 'o e *border control* ia, fekumi ki he ngaahi feitu'u ko ko ko 'oku 'ikai ke 'i ai, fakapapau'i. Pea puke mai e me'a ... Ko e me'a ia ko ko 'oku fai ai 'a e fet 'aki ko ko ...

Lord Fusitu'a: Sea k taki, ko e ki'i tokoni p ki he N pele p te ne ...

Sea K miti Kakato: Fiema'u e tokoni N pele?

Lord Vaea: M l .

Lord Fusitu'a: He ko 'eku taimi eni mei 'osi p ia 'oku tau mei a'u ko ena, 'ai mai he Feitu'u na ... Ko e pou pou p ki he ... Ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a e Fika 4 pea mo e N pele Fika 1 'o Tongatapu pea na'e toe me'a p ki ai 'a e Fika 2 ko 'a ...N pele Fika 2 'o Vava'u 'aneafi, fekau'aki pea mo e *border control* pea mo e malu ...

Sea K miti Kakato: K taki 'o tui ho'omou kote.

Lord Fusitu'a: 'E 'ai atu p e fakahoha'a p 'oku ...

Sea K miti Kakato: Hou'eiki tau liliu 'o **Fale Alea**.

Lord Fusitu'a: Pea ko e me'a ko na'e me'a ki ai 'a e Fika 2 ... 'a e Fika 2 'o Vava'u. M 1 Sea.

*(Pea na'e liliu 'o Fale Alea pea me'a hake ai p 'a e 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan
ki hono me'a'anga)*

'Eiki Sea: Hou'eiki, m 1 'aupito e feme'a'aki, ko e toenga 'o e ng ue tau toki hoko atu p he taimi te tau toki foki mai ai, kae tuku p ki he 'Eiki Minisit Tute ke toki, sai he 'oku mahino 'oku mahu'inga 'aupito e kaveinga e *border control* mo e ' ngaahi me'a kotoa p , toki, tau toki fakahoko p ha'o toki foki mai, ka koe'uh na'e 'i ai mahalo na'e toki fokotu'u 'a e *Leader Opposition* ke muimui folau atu, mahalo 'oku sai ke tuku p ia ki he 'Eiki Pal mia ke ... Ka 'oku fiema'u pea ...

Lord Tu'i' fitu: Sea tapu mo e Feitu'u na, ko 'eku 'ai p au ke fakapapau'i 'e he 'Eiki Pal mia p ko e h e me'a 'e hoko. 'Io p ko e 'ikai? Kae toki ...

Lord Fusitu'a: 'Ai mai 'ene tohi fakaafe.

'Eiki Sea: M 1 .

Lord Tu'iha'angana: Sea 'a ia ko e kamata eni 'etau m 1 l ? Toki fanongonongo p e 'aho te tau foki mai ai he Kalake?

'Eiki Sea: Ko e, kapau p na'a mou me'a ki ai na'e mahino.

Lord Fusitu'a: 'A ia tau toloi ki he M nite 'o ...

'Eiki Sea: Hou'eiki, te u toki fakahoko atu ki he Hou'eiki Minisit , toki fakahoko atu ki ho'omou ngaahi 'ofisi pea mo kimoutolu p Hou'eiki, toki fakahoko atu p e taimi te tau toki foki mai ai kae 'oleva ke u vakai ki he'eku *calendar* 'a e taimi ko ia. Kae manatu'i 'a e fakataha he ho'ata ni he 2:00 fakatauange p ke mou 'i ai. Ka tau kelesi.

Kelesi

(Pea na'e fakahoko ai p ia 'e he 'Eiki Sea 'o e Fale Alea, Lord Tu'ivakan)

<009>

Fakam 'opo'opo Feme'a'aki Fale Alea 'o Tonga